

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Допущено до захисту

Зав. кафедри _____
підпис

«__» _____ 2026 р.

УДК _____

Кваліфікаційна магістерська робота
КОНЦЕПЦІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ В РЕЛІГІЇ БАХАЇ

рівень вищої освіти: другий (магістерський)
галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»
спеціальність: 033 Філософія

Студент
Кісельов Владислав Борисович
6 курс, група ФІЛм12420д

_____
підпис

Науковий керівник

Александрова Олена Станіславівна,
Докторка філософських наук, професорка

_____
підпис

Київ 2026

Зміст

ВСТУП	6
1. Справедливість в релігіях світу	11
1.1 Традиційні релігії	12
1.1.1 Давній Єгипет	12
1.1.2 Традиційні релігії Азії	13
1.1.3 Корінні культури Африки і Америки	14
1.1.4 Давня Греція та Рим	15
1.1.5 Спільні характеристики справедливості як божественного космічного закону в традиційних релігіях	16
1.2 Дгармічні релігії	17
1.2.1 Індуїзм	17
1.2.2 Буддизм	19
1.3 Авраамічні релігії	21
1.3.1 Іудаїзм. Справедливість як божественний договір	21
1.3.2 Християнство. Перемога любові над законом	Помилка! Не вказано ім'я закладки.
1.3.3 Іслам: Соціальна рівність та раціональний гуманізм	24
1.4. Висновки. Справедливість як шлях до людини	26
2. Справедливість в сучасній філософії	27
2.1 Раціоналізація справедливості в філософії Нового Часу	27
2.1.1 Томас Гоббс та штучна чеснота справедливості	27
2.1.2 Джон Локк та пріоритет природних прав	28
2.1.3 Утилітаризм Бентама	29
2.1.4 Деонтологія Канта	29
2.1.5 Справедливість як інституційна реальність Гегеля	30
2.2 Матеріалізм та криза справедливості в тоталітарних ідеологіях	31
2.2.1 Деструкція справедливості в марксизмі	32
2.2.2 Радикальний націоналізм та партикуляризм справедливості	33
2.2.3 Моральний релятивізм та криза об'єктивних цінностей	34
2.3 Сучасна відповідь на кризу справедливості	35
2.3.1 Джон Роулз. Справедливість як чесність	36
2.3.2 Лібертаріанство	38

2.3.3 Комунітаризм	39
2.3.3.1 Аласдер Макінтайр	40
2.3.3.2 Майкл Сендел та межі лібералізму	41
2.4 Висновки	43
3. Справедливість в релігії бахаї	44
3.1 Вступ	44
3.1.1 Виміри справедливості у системі бахаї	46
3.2 Справедливість як іманентна духовна чеснота в етиці бахаї	51
3.2.1 Онтологічний статус справедливості	51
3.2.2 Справедливість як божественний дар та ознака шляхетності	52
3.2.3 Епістемологічна функція справедливості	52
3.2.4 Незалежне дослідження істини як акт внутрішньої справедливості	53
3.2.5 Справедливість в архітектурі людського характеру	55
3.2.5.1 Тріада чеснот: правдивість, надійність, справедливість	55
3.2.5.2 Справедливість та чистота серця	57
3.2.6 Справедливість як панування над собою	57
3.2.7 Діалектика справедливості та милосердя на рівні індивіда	58
3.2.8 Практичні наслідки внутрішньої справедливості	60
3.2.8.1 Подолання страху та набуття мужності	60
3.2.8.2 Подолання упереджень як акт духовної гігієни	60
3.2.8.3 Щоденний самозвіт як моральний камертон	61
3.2.9 Справедливість у думках та реальність	61
3.3 Етика автентичності Вільяма Хетчера	63
3.3.1 Генеза та багатогранність концепції справедливості у філософській думці	64
3.3.2 Математична логіка як інструмент метафізичного пізнання	64
3.3.3 Етика автентичності: Духовний шлях до істинного «Я»	65
3.3.4 Справедливість як духовна чеснота автономії	66
3.3.5 Об'єктивна ієрархія реальності	66
3.3.7 Принцип рівності людей перед Богом	67
Самостійний пошук істини	68
Подолання всіх форм упереджень	68
Загальна освіта	68

3.3.9	Баланс між любов'ю та справедливістю	69
3.3.10	Справедливість як універсальна етична категорія та глобальний імператив	70
3.3.11	Деякі імплікації етики автентичності	70
3.3.11.1	Заборона релігійних війн (джихада)	70
3.3.11.2	Нова економіка співробітництва vs економіка конкуренції	71
3.3.11.3	Відповідь на етичну дилему Вебера	72
3.4	Соціальний та колективний вимір справедливості в релігії бахаї	73
3.4.1	Органічна метафора людства як єдиного тіла	73
3.4.2	Два стовпи справедливості: нагорода і кара	74
3.4.3	Етична дихотомія: особисте прощення проти колективної справедливості	75
3.4.3.1	Індивідуальне прощення	75
3.4.3.2	Колективна справедливість	76
3.4.3.3	Метафора вовка та отари	76
3.4.4	Нарада: процесуальна справедливість у дії	77
3.4.5	Трансформація системи правосуддя від кари до освіти	78
3.4.6	Справедливість як основа світового миру та глобального управління	79
3.4.7	Економічна справедливість і усунення крайнощів	80
3.4.8	Висновки. Справедливість як джерело єдності та солідарності	80
3.5	Адміністрація бахаї як архітектура божественної справедливості	81
3.5.1	Концепція Дому Справедливості	83
3.5.2	"Правителі" та "вчені": гармонія двох гілок адміністрації	84
3.5.2.1	Правителі: обрані інституції	84
3.5.2.2	Вчені: призначені інституції	85
3.5.3	Принцип зрілості людства і колективної еволюції	86
3.5.4	Демократичні інституції та виборчий етос бахаї	87
3.5.5	Метод наради	88
3.5.6	Загальна участь	89
3.5.7	Участь у дискурсах суспільства	91
3.5.8	Висновок	91
3.6	Новий Світовий Лад	93
3.6.1	Концепція Малого Миру	94

3.6.2	Приоритет міжнародних інституцій над національними суверенітетами	95
3.6.3	Структурна архітектура світового уряду	98
3.6.3.1	Світовий законодавчий орган	99
3.6.3.2	Світова виконавча влада	99
3.6.3.3	Всесвітній Трибунал	99
3.6.4	Система колективної безпеки та покарання тиранії	100
3.6.5	Реформа ООН. «Переломна віха для всіх народів»	102
3.6.6	Економічна справедливість та подолання бідності	104
3.6.7	Екологічна справедливість та закони природи	105
3.6.8	Подолання упереджень та роль жінок	107
3.6.8	Виклики, кризи та «непередбачена катастрофа»	108
3.6.9	Справедливість як гармонія між релігіями	111
3.6.10	Висновки. Справедливість як доля людства	112
	Висновки	114
	Список використаної літератури	117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Справедливість – моральний і соціальний принцип, що полягає у дотриманні прав, рівності та об'єктивності у ставленні до людей. Справедливість виступає однією з фундаментальних цінностей людської цивілізації, відіграючи ключову роль у побудові гармонійних і процвітаючих суспільств. Вона слугує засадничим принципом, що дає змогу індивіду та суспільству диференціювати категорії добра і зла, а також визначати межі допустимого в межах колективного співіснування. У сучасному світі ідея справедливості стає дедалі нагальнішою через поглиблення соціальної нерівності, численні конфлікти, суспільну фрагментацію та глобальні виклики, які потребують вироблення нових парадигм мислення.

Традиційні філософські та релігійні концепції пропонують власні трактування справедливості, проте мають певні обмеження, зумовлені конкретними культурними, економічними чи політичними контекстами минулого. Секуляризація Нового часу перенесла обґрунтування справедливості з теологічної площини в раціонально-правову (утилітаризм, лібералізм), проте криза ідеологій XIX-XX століть знову актуалізувала пошук моделей, які здатні поєднати індивідуальну етику з колективним правом.

У цьому контексті особливого значення набуває Віра Бахаї — новітня світова релігія, що пропонує унікальну цілісну концепцію, яка інтегрує духовний, соціальний і моральний аспекти справедливості. Вчення бахаї розглядає справедливість не просто як абстрактний ідеал, а як динамічний інструмент

соціального будівництва та забезпечення єдності людства як єдиного організму. Попри високий потенціал цієї парадигми у розв'язанні глобальних викликів, філософське осмислення концепції справедливості бахаї майже не представлено в українському академічному дискурсі. Необхідність системного компаративного аналізу традиційних уявлень про справедливість та інноваційних підходів Віри Бахаї зумовлює доцільність та актуальність даного дослідження.

Мета і завдання дослідження.

Мета роботи полягає у проведенні комплексного аналізу трансформації поняття справедливості від класичних релігійно-філософських систем до сучасної парадигми Віри Бахаї, а також у виявленні її потенціалу для розв'язання глобальних викликів сучасності.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

1. Обґрунтувати теоретичні засади дослідження справедливості як фундаментальної категорії філософської думки.
2. Проаналізувати історичні аспекти розвитку концепції справедливості в традиційних релігійних системах (від прадавніх вірувань до авраамічних релігій).
3. Дослідити процес секуляризації та раціоналізації ідеї справедливості в європейській філософії Нового часу та сучасності.
4. Сформувати категоріально-понятійний апарат дослідження специфіки справедливості у вченні бахаї.

5. Виявити ключові характеристики розуміння справедливості у релігії бахаї на індивідуальному, соціальному та інституційному рівнях.
6. Визначити подальші перспективи практичної імплементації моделі справедливості бахаї в умовах глобалізованого суспільства.

Об'єкт дослідження: еволюція концепції справедливості в історії релігійної та філософської думки, концепція справедливості і етики в релігії бахаї.

Предмет дослідження: специфіка та інноваційні аспекти розуміння справедливості у вченні бахаї як синтезу духовної етики та соціального будівництва.

Методи дослідження. для розв'язання поставлених завдань використано комплекс наукових методів.

Історико-філософський метод застосовано на етапі вивчення генези поняття справедливості.

Порівняльний аналіз було використано для зіставлення концептів справедливості у традиційних світових релігіях та релігії бахаї.

Метод герменевтики дозволив здійснити глибоку інтерпретацію авторитетних текстів Віри Бахаї.

Системний підхід застосовано для аналізу функцій справедливості в соціальному устрої та вивчення адміністративного порядку бахаї як цілісної моделі.

Теоретичне значення роботи полягає у системному філософському осмисленні концепції справедливості бахаї, що вперше вводиться в український науковий обіг як об'єкт компаративного аналізу. Результати дослідження можуть слугувати теоретичною основою для подальших розвідок у галузі релігієзнавства, соціальної філософії та етики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання матеріалів роботи для розробки навчальних курсів з історії філософії, релігієзнавства та глобалістики. Рекомендації щодо бахаї-моделі консультування та інституційної справедливості можуть бути використані в межах розбудови діалогу міжрелігійних громад та соціального проектування.

Апробація результатів магістерської роботи

Основні положення дослідження були оприлюднені на VIII Всеукраїнській науковій конференції «Київські філософські студії - 2025» та IX Всеукраїнській науковій конференції «Київські філософські студії - 2026».

За темою роботи зроблені наступні публікації:

Кісельов В.Б. Концепція справедливості в релігії бахаї: порівняльний аналіз в історичній перспективі та в сучасних імплементаціях. *КИЇВСЬКІ ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ-2025. Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, 2025.* URL:

https://fshn.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/kaf_f/KFS-2025/%D0%9A%D0%A4%D0%A1_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_07_07_2025.pdf (дата звернення: 13.05.2026)

Структура роботи.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (85 найменувань). Загальний обсяг роботи становить сторінок.

Ключові терміни: справедливість, Віра Бахаї, релігія бахаї, еволюція, прогресивне одкровення, етика автентичності, адміністративний лад (порядок), глобалізація, єдність людства.

1. Справедливість в релігіях світу

У сучасному правовому та філософському дискурсі поняття справедливості часто звужується до раціональних правових норм та соціальних домовленостей. Проте для традиційних релігій та давніх цивілізацій справедливість ніколи не була суто людським винаходом. Вона розглядалася як первинний закон, інтегрований у саму тканину всесвіту. Цей закон походить безпосередньо від Творця та Землі через розповіді предків, що робить його сакральним за своєю природою. У традиційному світогляді існування та процвітання всіх аспектів життя залежить від неухильного дотримання цих природних законів, а будь-яке порушення етичного чи соціального порядку сприймається як замах на космічну гармонію, що неминуче призводить до розпаду світобудови і кари для людини, його роду, а то і всього людства [63].

Традиційні релігії Африки, Америки, Австралії, Давнього Єгипту, Месопотамії та Далекого Сходу демонструють фундаментальну єдність у переконанні, що людський світ (мікрокосм) є дзеркальним відображенням всесвіту (макрокосму). Справедливість у цьому контексті виступає як сила, що утримує ці два рівні в стані рівноваги. Коли правитель чи громадянин діють справедливо, вони підтримують рух зірок, чергування сезонів та родючість землі. Коли ж вони чинять несправедливо, вони вивільняють сили хаосу і загрожують самому існуванню життя [67].

Подальша еволюція поняття справедливості через дгармічні та авраамічні релігії демонструє складний шлях від механічного закону відплати до персоналізованої етики любові, милосердя та індивідуального спасіння.

1.1 Традиційні релігії

У витоках людської цивілізації справедливість була не людським винаходом, а божественним світоустроєм, встановленим у момент творення. Це був стан світу, де стабільність залежала від того, наскільки точно живі істоти та боги дотримуються своїх природних ролей. Будь-яке відхилення від цієї норми вважалося не просто злочином, а онтологічною катастрофою, що загрожувала самому існуванню реальності [51].

1.1.1 Давній Єгипет

Для давніх єгиптян концепція основою всього суцього була богиня Маат. Вона представляла собою одночасно істину, справедливість, баланс та космічний порядок. Встановлена богом-творцем Ра на світанку часів, Маат була тією силою, що перетворила первісний хаос (Isfet) на впорядкований світ. Справедливість у цьому контексті — це не кара, а активне підтримання рівноваги.

Маат персоналізувалася як богиня зі страусиним пером, але її значення виходило далеко за межі культових практик. Вона була фундаментом державного управління. Фараон як земне втілення божественності не створював законів на власний розсуд — його обов'язком було «встановлювати Маат» замість хаосу. Ця відповідальність включала захист вразливих, справедливе судочинство та забезпечення того, щоб суспільство функціонувало у згоді з небесними ритмами. Справедливість у Давньому Єгипті була значною мірою реставраційною: суди прагнули не так покарати винного, як відновити порушену гармонію громади [15].

Важливим аспектом було те, що навіть боги підкорялися Маат [28]. Ра щодня стояв на її п'єдесталі під час своєї подорожі на сонячній барці, що символізувало залежність божественної волі від універсального закону істини. Це створювало систему саморегульованого суспільства, де етична поведінка мотивувалася не лише страхом перед земним судом, а прагненням досягти вічної гармонії з усесвітом. Навіть етичні принципи, відомі як «42 негативні сповіді» або «Проголошення чистоти», базують добродієність на принципах непорушення гармонії і балансу всесвіту, наприклад:

- Екологічний («Я не зупиняв воду в її течії»): збереження природних циклів життя
- Соціальний («Я не змушував нікого плакати»): Емоційна рівновага спільноти
- Етичний («Я не говорив неправди»): чистота у взаємодії зі світом
- Економічний («Я не зменшував міру зерна»): Справедливий розподіл ресурсів
- Сакральний («Я не крав майно бога»): Повага до джерела світового порядку [85].

1.1.2 Традиційні релігії Азії

Подібні концепції спостерігаються і в інших давніх культурах Азії. Ведійська Рта (Rta) виступала як космічна істина, що передує богам та впорядковує як природні явища, так і людську мораль. Коли сонце сходить щоранку — це прояв Рти; коли людина говорить правду — це також Рта. Пізніше цей

концепт еволюціонував у давньоіндійську доктрину Дгарми, але його первісна природа була саме космічною та автоматичною [67].

У Китаї Дао (Тао) посідало аналогічне місце. Це «Шлях», незбагнений процес, що лежить в основі всієї реальності. Справедливість у даосизмі — це стан невтручання (у-вей), повернення до первісної простоти та гармонії з природою. Будь-яка штучна етика чи закон вважалися деградацією Дао. На відміну від західного правового розуміння, китайське Дао не наказує, а спонукає речі бути такими, якими вони є самі по собі [67].

Для зороастрійської богині Аші справедливість була активною боротьбою за чистоту світу. Це моральний порядок, який охоплював усі аспекти буття, від правильного ритуалу до чистоти думок. В першій монотеїстичній релігії світу, якою, за думкою дослідниці Мері Бойс, вважається зороастризм, вперше піднімається тема, що людина є активним учасником підтримки космічної справедливості [45].

1.1.3 Корінні культури Африки і Америки

У культурах Африки та Америки справедливість сприймалася не як абстрактний код, а як стан «правильних відносин» усередині спільноти та з навколишнім світом. Південноафриканська філософія Убунту базується на онтологічній взаємозалежності: «Людина є людиною через інших людей» (Umuntu, ngumuntu, ngabantu). Справедливість тут — це відновлення соціальної тканини після її розриву. На відміну від західного карального правосуддя, традиційні африканські системи (наприклад, суди Гачача в Руанді) орієнтовані на примирення, визнання істини та реінтеграцію порушника в громаду [53].

Аналогічно, концепція північноамериканського народу лакота-сіу Мітакуе Оясін (Mitákuye Oyás'íŋ) — «всі ми родичі» — стверджує, що справедливість охоплює не лише людей, а й тварин, землю та духовний світ. Бути справедливим означає діяти так, щоб підтримувати життя всієї родини творіння. Це екологічна справедливість, де шкода, завдана природі, є несправедливістю щодо самого себе [52]. Ці системи демонструють, що для корінних народів справедливість була холістичною: вона не відділяла право від духовності чи екології. Останнім часом концепції гармонічного співіснування зі світом, притаманні корінним народам Америки, знову повертаються в академічні дослідження як відповідь на сучасні виклики екології і глобалізованої економіки [84].

1.1.4 Давня Греція та Рим

Одним із найважливіших моментів античного світогляду було переконання, що боги не є абсолютними володарями світу. Вони, як і смертні, підкорялися вищим, часто безособовим законам буття. У грецькій міфології та філософії це втілювалося в образах Мойр (Долі) та Ананке (Необхідності).

Ананке була первісною богинею, чиє ім'я означало «неминучість». Вона тримала в руках веретено, на якому оберталися небесні сфери. Навіть Зевс, наймогутніший серед богів, не міг скасувати те, що було визначено Ананке чи пряжею Мойр. Ця ідея свідчить про те, що справедливість у грецькому розумінні була об'єктивним розподілом «часток» (μοῖρα — частина, доля). Справедливість полягала в тому, щоб кожен отримував свою частку і не зазіхав на чужу. Порушення цієї межі називалося гібрисом (гординею) і неминуче каралося Немезидою.

Антична філософія розвинула ці ідеї в концепцію Логосу. Логос — це божественний розум, іманентний самій природі, який впорядковує космос через раціональні принципи. Справедливість для стоїка полягала в тому, щоб жити у згоді з Логосом. Оскільки Логос є спільним для всіх людей, грецькі та римські філософи прийшли до ідеї космополітизму: всі люди рівні за своєю здатністю бути частиною цього світового розуму. Для мислителів, таких як Цицерон, право не було продуктом людських угод, а випливало з вічної природи речей, яку розум може пізнати. Не зважаючи на те, що Аристотель і інші побудували розвинуту теорію справедливості, принцип космічної гармонії і універсального закону, якому підкоряються і люди, і боги, не підлягався сумніву і був переосмислений тільки в постелліністичній, ранньохристиянській традиції під впливом учення Христа [65].

1.1.5 Спільні характеристики справедливості як божественного космічного закону в традиційних релігіях

Аналіз традиційних релігій виявляє спільну архітектоніку справедливості, яка базується на трьох принципах:

1. Принцип дзеркальності: Будь-яка дія в мікрокосмі (людському суспільстві чи серці індивіда) викликає миттєвий відгук у макрокосмі (природних силах, небесних циклах).
2. Принцип взаємності: Справедливість — це не подарунок чи нагорода, а природний результат правильного обміну енергією та ресурсами. «Ми є природа, а природа є ми».

3. Принцип ритуальної підтримки: Космічний порядок не є статичним; він потребує постійного «оновлення» через людські дії — чи то через 42 негативні сповіді давнього Єгипту, чи через австралійські пісні ліній, чи через конфуціанський ритуал Лі.

Справедливість у традиційному розумінні не є правом людини на володіння ресурсами, а її обов'язок і відповідальність бути хранителем рівноваги. Коли сучасна цивілізація ігнорує ці «Перші закони», вона стикається з тим, що стародавні народи називали «гнівом богів» або «відкликанням мандату» — кліматичними кризами, екологічним колапсом та соціальним хаосом. Для відновлення гармонії між людьми і між людством і планетою, на думку традиційних вірувань корінних народів, треба повернутися до розуміння справедливості як універсального природного закону [67].

1.2 Дгармічні релігії

У дгармічних релігіях, які походять з цивілізації Індії, поняття справедливості набуває характеру метафізичного закону причинності. Тут справедливість є абсолютною, оскільки вона автоматично втілюється через механізм перероджень. Кожен отримує рівно те, що заслужив власними діями, думками та намірами.

1.2.1 Індуїзм

В основі індуїстського розуміння справедливості лежать два фундаментальні поняття: Карма та Дгарма. Карма — це закон дії, згідно з яким кожна вчинена дія залишає «зерно», що обов'язково проросте результатом у цьому чи

майбутніх життях. Цей закон є безстороннім і не потребує зовнішнього судді; він діє так само невідворотно, як закони фізики.

Дгарма ж представляє собою моральний обов'язок, специфічний для кожного індивіда залежно від його положення в суспільстві та стадії життя.

Справедливість у індуїзмі — це виконання своєї дгарми, навіть якщо вона здається важкою чи несправедливою з погляду індивідуального бажання. Це призвело до формування системи Варн (каст), де соціальна ієрархія розглядалася як справедливий наслідок минулих кармічних заслуг.

Виділяють наступні види карми:

- Прабандга: Карма, що вже почала діяти і визначає нинішнє тіло та долю. Пояснює вроджену нерівність як «справедливу».
- Санчіта: Накопичений запас карми з усіх минулих життів. Скарбниця майбутніх випробувань чи нагород.
- Агамі: Карма, що створюється поточними діями та думками. Простір для моральної відповідальності та змін.

Для прихильників традиційного індуїзму кастова система була дзеркалом справедливого космічного порядку. Кожен мав свою роль: брахман — навчати, кшатрій — захищати, шудра — служити. Справедливість полягала в тому, щоб бути вірним своїй природі (svadharma). Проте ця система також створювала умови для глибокої соціальної стигматизації, де бідність чи хвороба трактувалися як справедливе покарання за минулі гріхи, що часто позбавляє людей мотивації допомагати один одному [68].

1.2.2 Буддизм

Поява буддизму стала викликом брахманській концепції справедливості. Будда заперечив божественне походження каст та заявив, що благородство людини визначається її вчинками, а не народженням. Це перетворило буддизм на першу світову релігію, адже його одкровення було відкрите для всіх людей незалежно від їхнього соціального статусу чи етносу.

Буддійська концепція справедливості стає антропоцентричною. Вчення Будди не концентрується на поклонінні богам, Будда зосереджує свою проповідь про шлях самої людини до просвітлення. Ключові аспекти буддійської справедливості включають:

- **Пріоритет наміру:** На відміну від індуїзму, де механічне виконання ритуалу було важливим, Будда вчив, що карму формує передусім намір (*cetana*). Погана дія з добрим наміром створює менше негативної карми, ніж навпаки.
- **Співчуття (Каруна):** Справедливість без співчуття вважалася неповною. Шлях до подолання кармічної зацикленості лежить через безкорисливе служіння іншим та позбавлення егоїзму.
- **Сангха як простір рівності:** У буддійській чернечій громаді всі попередні кастові ідентичності зникали, як річки зникають в океані. Це була перша в історії модель демократичного та егалітарного суспільства.

Будда виступав не як бог, що дарує спасіння (Mokshdatta), а як вчитель, що вказує шлях (Margdatta). Кожна людина несла повну відповідальність за своє визволення, що робило буддизм релігією активного етичного зусилля. У сучасному контексті ці ідеї були розвинуті Б. Р. Амбедкаром у формі Наваяни («Нового шляху»), де буддизм став інструментом соціальної справедливості та боротьби за права пригноблених.

Для глибшого аналізу концепції справедливості в буддійському контексті важливо розрізнити два санскритські терміни: Ніті та Ньяя. Ця дихотомія, розроблена індійською філософською думкою і підтримана буддійськими мислителями (такими як Амартія Сен у сучасному контексті), дозволяє зрозуміти динамічну природу буддійської етики [74].

1. Ніті (Niti): Відноситься до абстрактних правил, інституцій та законів. Це структура справедливості як набору норм, що мають забезпечувати порядок.
2. Ньяя (Nyaya): Позначає реалізовану справедливість — те, як закони впливають на реальне життя людей. Це широке поняття справедливості, що включає співчуття та врахування конкретних обставин.

Буддійська сотеріологія завжди віддає пріоритет Ньяї. Для Будди закон, який не веде до зменшення страждання, втрачає свою цінність. Справедливість у буддизмі — це не сліпе слідування правилам, а мудра дія (упая), спрямована на реальну трансформацію свідомості. Саме тому буддійське право (Віная) було гнучким і змінювалося відповідно до потреб громади, завжди зберігаючи головну мету — звільнення розуму. Сучасні філософи буддизму,

такі як Тік Нат Хань, вважають, що принципи індивідуального шляху мають поширюватися і на соціальне життя і сприяти встановленню більш справедливих відносин в суспільстві [68].

1.3 Авраамічні релігії

Авраамічна традиція привнесла в розуміння справедливості концепцію особистого єдиного Бога, який є одночасно законодавцем, суддею та милосердним батьком. Тут справедливість стає історією взаємин між Творцем і творінням, зафіксованою в Заповіті.

1.3.1 Іудаїзм. Справедливість як божественний договір

В іудаїзмі справедливість (Цедек) є фундаментальною вимогою Бога до свого народу. Вона ґрунтується на ідеї Заповіту — священного договору, де виконання закону (Тори) є запорукою божественного благословення. Мойсееве законодавство ввело чіткі принципи відповідальності, серед яких найвідомішим є Закон Таліону (Lex Talionis) — «око за око».

Проте іудейська традиція ніколи не інтерпретувала цей закон буквально. На відміну від кодексу Хаммурапі, де винному могли реально вибити око, єврейське право вже в давнину перейшло до системи фінансової компенсації. Справедливість тут — це відновлення збитків жертви, а не помста.

Важливою є також концепція «Божого володіння тілом»: людина не має права завдавати шкоди іншому чи собі, бо життя належить Богу.

Крім суворого закону, іудаїзм подарував світу Золоте правило, сформульоване Гіллелем в I ст. до н.е як основу закону Тори: «Те, що тобі ненависне, не роби іншому». Це правило перетворює справедливість на акт

емпатії. Соціальна справедливість в іудаїзмі також включала обов'язкову допомогу бідним, вдовам та сиротам, що робило милосердя частиною юридичного обов'язку.

Взагалі, в іудейському розумінні справедливості є постійна напруга між двома атрибутами Бога: Мідат Ха-Дін (атрибут суворого суду) та Мідат Ха-Рахамім (атрибут милосердя). Згідно з Мідрашем, Бог спочатку хотів створити світ виключно на основі Дін, де кожна помилка каралася б миттєво. Проте, розуміючи, що людство не виживе в умовах абсолютної суворості, Він поєднав Суд із Милосердям. Це поєднання відображено в божественних іменах: Елохім — це Бог як Суддя, втілення закону та порядку (Дін), Адонай (YHWH) — Бог як люблячий Батько, джерело благодаті та прощення (Рахамім). У єврейській традиції ці атрибути не є протилежностями, а двома сторонами однієї медалі. Справжня справедливість — це «справедливість, пом'якшена милосердям». Раббі Джонатан Сакс зазначав, що без правосуддя любов стає корумпованою (бо ми схильні виправдовувати тих, кого любимо), а без милосердя правосуддя стає жорстоким і несправедливим [68].

1.3.2 Християнство. Перемога любові над законом

Ранньохристиянська філософія, яка розвивалася в традиції давньогрецької філософії платонізму і неоплатонізму, здійснило радикальний поворот до антропоцентричної картини світу. Найважливішим для Бога у всесвіті є людська душа та її спасіння. Хоча релігійна доктрина християнства базувалася на іудейських текстах і заповідях, головним стає не зовнішнє дотримання обрядів чи законів, а внутрішній стан людини, її наміри та здатність до милості і любові. Заповідь любові оголошується найвищою, такою, що охоплює і перевищує всі інші закони [79].

Християнські філософи глибоко розвинули ці теми:

- Августин: Справедливість — це належний порядок любові (*ordo amoris*). Він стверджував, що земна держава може бути лише відносно справедливою, а справжня справедливість можлива лише в «Градї Божому». Держави без справедливості є лише великими зграями розбійників [9].
- Боецій: У праці «Втішання філософією» він доводив, що навіть у світі, де панує видима несправедливість, існує вища Божественна Провідність, яка спрямовує все до блага. Справжня справедливість — це стан душі, що піднялася над мінливою Фортуною [10].
- Іоанн Скот Еріугена: Його концепція «поділу природи» бачила в людині мікрокосм, що з'єднує духовне і матеріальне. Справедливість у нього — це есхатологічне повернення всіх істот до Бога, де навіть зло врешті-решт буде подолане універсальною божественною любов'ю [24].

- Тома Аквінський: Систематизував поняття справедливості як «сталу і вічну волю віддавати кожному належне». Він розрізняв вічний, природний та людський закони, стверджуючи, що будь-який закон, що суперечить природному праву, не є законом, а лише його спотворенням [7, 80].

Проте християнство зіткнулося з проблемою невідповідності концепції особистого спасіння душі («Царство Моє не від світу цього») і існування в реальності кричущої соціальної несправедливості [67]. Це породило напруженість між духовним спасінням та необхідністю активної боротьби за права пригноблених, що з часом вплинуло на відхід від релігійної концепції справедливості і пошуки раціонального обґрунтування справедливості філософами Відродження і Нового Часу.

1.3.3 Іслам: Соціальна рівність та раціональний гуманізм

Іслам виник як релігія, що зробила величезний наголос на соціальній рівності. Скасування рабства для одновірців та запровадження податку на користь бідних (закат) стали революційними кроками для свого часу. В ісламській теології та філософії концепції справедливості ('Adl) та милосердя (Rahmah) є фундаментальними атрибутами Божественної сутності, що визначають структуру всесвіту та характер людських взаємин. Божественна справедливість, відома як Al-Adl, вважається наріжним каменем ісламського віровчення, що глибоко впливає на особисте життя та соціальні взаємодії вірян. Розуміння ролі божественної справедливості розкриває, як вона формує переконання та поведінку індивідів і громад, забезпечуючи моральний порядок, де жодна дія не залишається без уваги.

Згідно з ісламським світоглядом, ці два атрибути — справедливість і милосердя — не є суперечливими, а доповнюють один одного. Хоча Бог є справедливим, Його здатність до співчуття є безмежною, що підтверджується коранічним стихом: «Моє Милосердя охоплює все» (Коран 7:156). Ця інтеграція створює динамічну систему, де справедливість забезпечує рівність прав та відповідальність, а милосердя пом'якшує суворість закону, враховуючи людську слабкість та обставини [72].

Золотий вік ісламу дав світові мислителів, що поєднували віру з найвищими досягненнями розуму, а тексти Корану доповнювали аргументацією античних філософів. На основі ісламських шкіл античне знання і останні досягнення науки поширилися на Європу і надихнули на створення перших університетів в християнському світі, а диспути між ісламськими, іудейськими і християнськими філософами сприяли розвитку християнської схоластики і іудейському талмудизму.

- Ібн Сіна (Авіценна): Його раціональна етика базувалася на ідеї, що справедливість — це гармонія між силами душі, де інтелект керує пристрастями.
- Ібн Рушд (Аверроес): Відстоював ідею «гармонії істини», стверджуючи, що філософське пізнання не суперечить одкровенню, а є його найвищою формою. Він вважав, що закон повинен базуватися на розумі і бути спрямованим на загальне благо.

Проте згодом в ісламській думці переміг підхід Аль-Газалі, який критикував філософів за надмірну довіру до розуму. Через низку політико-соціальних факторів це призвело до переходу від раціоналізму до містицизму з одного

боку та суворому теологічному традиціоналізму з іншого. У довгостроковій перспективі це сприяло деградації філософської думки та утвердженню релігійного фундаменталізму, де буква закону почала домінувати над його гуманістичним духом, що стало причиною стагнації в багатьох ісламських суспільствах і радикальному ісламізму сучасності [68].

1.4. Висновки. Справедливість як шлях до людини

Порівняльний аналіз релігій минулого демонструє дивовижну еволюцію людського духу. Ми бачимо шлях від космічного детермінізму, де людина була лише гвинтиком у грандіозній машині всесвіту, до етичного персоналізму, де справедливість стає питанням особистого вибору, совісті та любові.

У традиційних релігіях справедливість була «станом спокою» світу. В індуїзмі вона стала «механікою долі». Буддизм вперше поставив під сумнів механічність світу, ввівши етику наміру та радикальну соціальну рівність. Авраамічні релігії додали вимір особистого діалогу з Богом, де закон поступово поступився місцем милосердю.

Незважаючи на відмінності, всі ці системи мають спільне ядро: переконання, що світ не є хаотичним, а справедливість є тим клеєм, що тримає вкупі як людське суспільство, так і весь космос. Сьогоднішня секулярна концепція прав людини є прямим спадкоємцем цих багатовікових пошуків, поєднуючи стоїчний Логос, буддійську рівність та християнську любов до ближнього. Розуміння цих витоків дозволяє нам глибше оцінити цінність справедливості не лише як правової норми, а як вищого покликання людства.

2. Справедливість в сучасній філософії

Історичний розвиток поняття справедливості в філософії демонструє складну траєкторію від класичних та середньовічних уявлень про божественний порядок до пошуку універсальних раціональних принципів, що здатні функціонувати в секуляризованому світі. У Новий час ми спостерігаємо тектонічний зсув: відмова від церковного авторитету змусила мислителів шукати об'єктивні засади справедливості в людському розумі, природних правах та суспільному договорі [26].

2.1 Раціоналізація справедливості в філософії Нового Часу

Епоха Нового часу ознаменувалася прагненням звільнити політичну та правову думку від домінування релігійної догматики. Середньовічна традиція, представлена Томою Аквінським та Августином, розглядала справедливість як постійну волю віддавати кожному належне, що було невід'ємною частиною божественного закону. Проте зі зростанням наукового світогляду та релігійними війнами в Європі виникла потреба в природничому підході, де справедливість стає продуктом людського розуму та угоди, а не божественного призначення.

2.1.1 Томас Гоббс та штучна чеснота справедливості

Томас Гоббс у своєму фундаментальному творі «Левіафан» (1651) запропонував радикально нове бачення справедливості, засноване на психологічному егоїзмі та потребі в безпеці. Для Гоббса «природний стан» людства є станом «війни всіх проти всіх», де життя є «самотнім, бідним,

огидним, брутальним і коротким». У такому стані не існує поняття «справедливе» чи «несправедливе», оскільки немає спільної влади та законів.

Справедливість, за Гоббсом, є «штучною чеснотою», яка виникає лише в результаті суспільного договору. Раціональні індивіди, прагнучи самозбереження, погоджуються делегувати свої права абсолютному суверену в обмін на захист. Суть справедливості полягає у виконанні укладених угод; отже, порушення контракту є єдиною формою несправедливості. У цій системі воля суверена є законом, а справедливість стає тотожною підкоренню позитивним законам держави, що створює фундамент для правового позитивізму [65].

2.1.2 Джон Локк та пріоритет природних прав

На відміну від Гоббса, Джон Локк запропонував більш оптимістичну концепцію природного стану, який він вважав станом свободи, керованим «законом розуму». Цей закон, хоч і має теологічні корені в ідеї людини як творіння Бога, зобов'язує кожного поважати життя, свободу та власність інших [16].

Локкеанська справедливість зосереджена на захисті невідчужуваних прав індивіда. Власність, яка для Локка включає життя та свободу, передують створенню громадянського суспільства. Суспільний договір укладається не для того, щоб створити справедливість з нуля, а для забезпечення неупередженого механізму вирішення спорів, якого бракує в природному стані через суб'єктивність людей. Таким чином, Локк заклав основи ліберального розуміння справедливості як обмеження державної влади на користь індивідуальної свободи [26].

2.1.3 Утилітаризм Бентама

Джеремі Бентам відкинув ідею природних прав як «софізм» і запропонував утилітаризм як систему, засновану на емпіричних фактах людської природи. Він стверджував, що людство перебуває під владою двох господарів — страждання та задоволення. Принцип корисності стає «фундаментальною аксіомою», згідно з якою мірилом правильного і неправильного є «найбільше щастя для найбільшої кількості людей».

У цій системі справедливість не є автономною цінністю, а інструментом для досягнення соціального щастя. Справедливим є той закон або дія, які збільшують сукупну корисність спільноти. Бентам розробив «гедоністичне числення» для вимірювання задоволень, намагаючись перетворити моральні судження на математично точні операції. В контексті кримінального права це означало, що покарання є виправданим лише тоді, коли воно запобігає більшому злу, виконуючи функцію стримування. Проте критики вказують на головний недолік утилітаризму: готовність пожертвувати інтересами меншості заради загального блага [26].

2.1.4 Деонтологія Канта

Іммануїл Кант виступив проти консеквенціалізму Бентама, стверджуючи, що справедливість повинна базуватися на обов'язку та повазі до людини як до раціонального суб'єкта. Його деонтологічна теорія ґрунтується на категоричному імперативі: «Дій тільки за тією максимою, яку ти водночас можеш хотіти зробити всевітнім законом» [62].

Кантівське розуміння справедливості тісно пов'язане з автономією та свободою. Він стверджував, що людину завжди слід розглядати як мету, а не як засіб для досягнення чужих цілей. Це створює міцний захист для індивідуальних прав, які не можуть бути скасовані міркуваннями суспільної корисності. Важливо зауважити, що категоричний імператив Канта часто порівнюють із «Золотим правилом» релігій («роби іншим те, чого бажаєш собі»), проте Кант вважав свою формулу більш досконалою, оскільки вона виключає суб'єктивні бажання і базується суто на формальній логіці всесвітнього законодавства [71].

2.1.5 Справедливість як інституційна реальність Гегеля

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель переніс дискусію про справедливість з площини абстрактних індивідуальних прав або суб'єктивного обов'язку в площину історичного розвитку та соціальних інститутів. У своїй «Філософії права» (1821) він критикував як «абстрактне право» (формальну власність), так і «мораль» (внутрішню совість) за їхню обмеженість.

Для Гегеля справедливість реалізується через Етичне життя (*Sittlichkeit*), яке є синтезом індивідуальної свободи та соціальних обов'язків у рамках сім'ї, громадянського суспільства та держави. Держава для нього не є просто «нічним сторожем», як у Локка, а виступає втіленням об'єктивного розуму та свободи. Справедливість полягає у забезпеченні умов для самореалізації особистості в межах органічної спільноти, де права і обов'язки взаємопов'язані. Гегель наголошував, що справедливість не вимагає абсолютної рівності власності, але вимагає визнання гідності кожної людини як «особи права» [14].

2.2 Матеріалізм та криза справедливості в тоталітарних ідеологіях

У середині XIX століття відбувся радикальний розрив із ліберально-раціоналістичною традицією через усталення матеріалістичного світогляду, найвиразніше представленого марксизмом. Це призвело до глибокої кризи поняття справедливості, яке почало сприйматися не як універсальний ідеал, а як інструмент панування.

Це призвело до того, що сучасна етика перебуває в стані глибокої концептуальної фрагментації, яку Карл Ясперс назвав «присмерком богів» (*Götterdämmerung*), Ханс Йонас охарактеризував як «етичний вакуум» після того, як було «ретельно знищено» священне, а Аласдер Макінтайр визначив як «тривожне припущення» про втрату самої мови моралі [17]. Проблема справедливості, що традиційно вважалася наріжним каменем соціального порядку, сьогодні опинилася в епіцентрі кризи, зумовленої трьома деструктивними векторами: експансією тоталітарних ідеологій, що підміняють індивідуальну гідність колективними інтересами; поширенням морального релятивізму, який заперечує можливість об'єктивної істини; та внутрішньою вичерпаністю ліберального процедуралізму, що намагається бути нейтральним, але в результаті деконструє соціальні зв'язки. В основі ж цієї деструкції лежить, за Макінтайром, свідомий відрив від коренів моралі, які, за комунітаристами, беруть початок в традиції, а традиція заснована на релігії [72].

2.2.1 Деструкція справедливості в марксизмі

Тоталітарні ідеології ХХ століття запропонували радикальну деконструкцію універсальних принципів справедливості, розглядаючи їх як ідеологічну надбудову, що приховує реальні відносини влади та панування.

Марксистська концепція справедливості є найбільш показовим прикладом такої деконструкції, де індивідуальні права приносяться в жертву колективним (в даному випадку, класовим) інтересам.

Згідно з марксистським вченням, право не є автономною сферою, а відображає волю пануючого класу, зведену в закон. Карл Маркс у своїй критиці буржуазної справедливості стверджував, що ідеологія прав людини є лише інструментом захисту інтересів власників капіталу. Він зазначав, що так звані права людини — це права «егоїстичної людини», відірваної від людської сутності та спільноти. Для Маркса справжня свобода полягає не в юридичних гарантіях індивідуальної недоторканності, а в «колективній свободі» праці, де приватна власність скасована, а людина реалізує себе як «родова істота».

Марксистська інтерпретація справедливості характеризується двома ключовими рисами: вона є критичною та історичною. Це означає, що поняття справедливості не є статичним; те, що вважається справедливим у капіталістичному суспільстві (наприклад, «справедлива заробітна плата»), з точки зору марксизму є лише формою прихованої експлуатації. Реалізація цих ідей у соціалістичних режимах призвела до встановлення «диктатури пролетаріату», яка на практиці означала диктатуру партії та заперечення будь-яких прав особистості, що суперечили державним планам.

Справедливість тут підміняється «соціальною доцільністю», а індивід стає

об'єктом маніпуляцій у межах «ефемерного суспільного інтересу», який визначається суб'єктивно правлячою елітою.

Проблема марксистського підходу полягає в тому, що він ігнорує внутрішню гідність людини, яка не зводиться до її економічної ролі. Відмова від формальної рівності на користь «фактичної» призвела лише до нових, більш жорстких форм нерівності та придушення свободи. Марксів ідеал «родової істоти» виявився утопією, яка в реальності трансформувалася в атомізовану масу, позбавлену як індивідуальних прав, так і традиційних общинних зв'язків [32].

2.2.2 Радикальний націоналізм та партикуляризм справедливості

Іншим потужним викликом універсальній справедливості став радикальний націоналізм, який особливо проявив себе в першій половині ХХ століття в формі фашизму, нацизму та інших тоталітарних рухів. Якщо марксизм ділив людство за класовою ознакою, то етнонаціоналізм проводить межу за принципом крові та етнічного походження. В цій парадигмі справедливість перестає бути загальнолюдською категорією і стає партикулярною — такою, що стосується лише «свого» народу.

Етнічний націоналізм деконструє універсальну справедливість через кілька механізмів:

1. **Заміна громадянської ідентичності етнічною:** Національність визначається не через лояльність до закону (*jus soli*), а через спільну спадщину та «голос крові» (*jus sanguinis*). Це створює ієрархію в межах

держави, де меншини автоматично стають «громадянами другого сорту» або взагалі позбавляються громадянських прав.

2. **Органічне розуміння держави:** Радикальний націоналізм розглядає державу як органічне ціле, подібне до вулика або біологічного організму, де індивід має значення лише як клітина цілого. Це заперечує ліберальну ідею договору між вільними суб'єктами.
3. **Примусова гармонія та боротьба з «чужими»:** Будь-які соціальні проблеми, такі як злочинність чи бідність, трактуються не як системні дефекти, а як результат втручання «чужинців» (лібералів, євреїв, комуністів), що порушують природну гармонію народу.

Радикальний націоналізм часто використовує риторику «традиції», але насправді він є революційним рухом, який прагне повалити існуючий порядок в ім'я майбутньої утопічної ідеї чистої нації. У такій системі справедливість — це не дотримання прав людини, а реалізація «волі до життя» нації, що виправдовує дискримінацію, депортації та навіть геноцид. Таким чином, націоналізм завершує руйнування універсального етичного простору, розпочате релятивізмом, переводячи мораль у площину племінної солідарності [27].

2.2.3 Моральний релятивізм та криза об'єктивних цінностей

Внутрішня ерозія сучасної концепції справедливості в західних суспільствах пов'язана з поширенням морального релятивізму. Це переконання, що моральні правила не мають об'єктивної основи, а є лише продуктом культури, часу або індивідуальних почуттів [72].

Одним із головних факторів популярності релятивізму є прагнення до толерантності в мультикультурному світі. Релятивісти стверджують, що нав'язування універсальних стандартів є проявом етноцентризму або нетерпимості. Проте такий підхід містить у собі логічну пастку: якщо всі погляди рівноцінні, то ми не маємо підстав засуджувати навіть очевидне зло, якщо воно є частиною певної «культури». Наприклад, культурний релятивізм може зробити Голокост «прийнятним» у межах нацистської ідеології, що демонструє абсурдність цієї позиції.

Аласдер Макінтайр у праці «Після чесноти» детально аналізує стан сучасної моральної дискусії, називаючи її «емотивізмом». Це ситуація, коли люди використовують моральну мову (слова «справедливість», «борг», «добро»), але ці слова втратили свій первісний контекст і служать лише для вираження суб'єктивних уподобань. Проблема полягає в тому, що сучасна людина відкинула телеологію (уявлення про мету людського життя), яка була основою аристотелівської етики. Без цієї мети моральні правила стають довільними заборонами, які неможливо раціонально обґрунтувати [17].

Релятивізм створює ситуацію громадянського протистояння, де політичні дискусії перетворюються на зіткнення несумісних емоцій, які неможливо розв'язати шляхом раціонального діалогу. Це підриває саму можливість справедливості як спільної основи для життя в суспільстві [29].

2.3 Сучасна відповідь на кризу справедливості

Після Другої світової війни політична філософія зосередилася на відновленні ліберальних цінностей та пошуку стійких засад справедливості, які могли б запобігти повторенню тоталітарного жаху. Хоча багато із післявоєнних

мислителів так чи інакше спиралися на соціалістичні чи соціально-демократичні теорії, вони намагалися повернутися до ліберального дискурса і виступили з критикою матеріалістичної і тоталітарної ідеології марксизму.

2.3.1 Джон Роулз. Справедливість як чесність

Для глибокого розуміння сучасної кризи необхідно звернутися до фундаменту, на якому будувалася західна концепція справедливості в другій половині ХХ століття. Центральною постаттю тут є Джон Роулз, чия праця «Теорія справедливості» (1971) здійснила революцію, відродивши традицію суспільного договору та запропонувавши альтернативу домінуючому на той час утилітаризму. Роулз прагнув створити «справедливість як чесність» (justice as fairness), базуючись на ідеї, що принципи справедливості мають бути продуктом раціонального вибору в умовах абсолютної безсторонності [25].

Центральним елементом теорії Роулза є «початкова позиція», де індивіди перебувають за «завісою невігластва». У цій гіпотетичній ситуації особи позбавлені знань про свій соціальний статус, природні таланти, релігійні переконання чи конкретні уявлення про те, що таке «добре життя». Роулз стверджує, що в таких умовах раціональні агенти оберуть два фундаментальні принципи. Перший принцип гарантує максимально широку систему рівних основних свобод для кожного. Другий принцип, відомий як принцип диференціації, припускає соціальну та економічну нерівність лише за умови, що вона приносить найбільшу користь найменш забезпеченим членам суспільства.

Компонент теорії Дж. Ролза	Зміст та функція	Критична вразливість
Завіса невігластва	Усунення особистих упереджень для досягнення об'єктивності.	Психологічна неможливість абстрагування від ідентичності.
Пріоритет права над благом	Держава не нав'язує жодного способу життя, залишаючись нейтральною.	Моральна порожнеча та відсутність спільної мети.
Принцип диференціації	Регулювання нерівності на користь найбідніших.	Відсутність обґрунтування «заслуги» (desert) у розподілі.

Первинні блага	Права, свободи, доходи та самоповага як універсальні ресурси.	Ігнорування культурних відмінностей у розумінні потреб.
-----------------------	---	---

Криза ліберальної моделі починається з її претензії на універсальність та нейтральність. Суб'єкт за Ролзом постає як «невкорінене Я» (unencumbered self) — абстрактна одиниця вибору, яка передує власним цілям та соціальним зв'язкам. Комунітаристи зауважують, що така антропологія є міфічною, оскільки реальна людина завжди вкорінена в історичний та культурний контекст, який і формує її здатність до морального судження. Більше того, акцент на процедурі замість субстантивного блага перетворює суспільство на «спільноту незнайомців», де правові норми виконують роль лише технічного регулятора егоїстичних інтересів, не забезпечуючи справжньої солідарності [26].

2.3.2 Лібертаріанство

Лібертаріанство було продовженням ідей класичного лібералізму як відповідь авторитарним ідеологіям ХХ століття і їхньому тотальному контролю над особистістю і всіма сферами її життя, включаючи економіку. Роберт Нозік представив альтернативний погляд, заснований на абсолютизації прав власності та самоналежності. Його «теорія прав власності» стверджує, що будь-який розподіл є справедливим, якщо він

виник у результаті чесного первинного набуття та добровільного обміну. Нозік критикував Роулза за те, що його принципи вимагають постійного втручання держави у вільні відносини людей, що, на його думку, є формою примусової праці [18]. З іншого боку, невтручання держави в ринкові і соціальні відносини призводять до форми анархії, коли владу і правила гри зрештою встановлюють найсильніші за рахунок слабших і меншин, що показують і останні дослідження математичних моделей теорії ігор [19].

2.3.3 Комунітаризм

У відповідь на кризу ліберального індивідуалізму та тоталітарних загроз у 1970-1980-х роках виник комунітаризм. Цей філософський напрям, представлений такими мислителями, як Майкл Сендел, Аласдер Макінтайр, Майкл Волзер та Чарльз Тейлор [30], пропонує повернутися до розуміння справедливості як соціальної чесноти, нерозривно пов'язаної з життям спільноти.

Головний аргумент комунітаризму полягає в тому, що людина не сама визначає мораль, як це припускає ліберальна теорія. Ми народжуємося в мережі існуючих зв'язків — сімейних, національних, релігійних — які не обираємо, але які складають нашу ідентичність. Майкл Сендел у «Лібералізмі і межах справедливості» стверджує, що Ролзівське «невкорінене Я» не здатне до глибокого самопізнання чи справжнього морального вибору, бо воно позбавлене будь-яких цілей, окрім випадкових бажань. Справедливість не може бути лише нейтральною процедурою; вона повинна базуватися на спільному розумінні «блага», яке впливає з історії та традицій конкретного суспільства [71].

Майкл Волзер у праці «Сфери справедливості» доповнює цю критику ідеєю, що різні сфери людського життя (гроші, освіта, визнання, державна безпека) вимагають різних критеріїв розподілу. Спроба нав'язати єдиний універсальний принцип справедливості для всіх сфер є формою тиранії. Справедливість полягає в тому, щоб блага розподілялися відповідно до їх соціального значення в межах конкретної культури [83].

2.3.3.1 Аласдер Макінтайр

Найбільш фундаментальну критику сучасності та пропозицію повернення до традиції висунув Аласдер Макінтайр. У праці «Після чесноти» (1981) Макінтайр діагностує сучасну мораль як стан хаосу, що виник після провалу проекту Просвітництва обґрунтувати етику на суто раціональних засадах без телеології. Він стверджує, що ми живемо в епоху «емотивізму», де моральні судження є лише вираженням особистих почуттів.

Макінтайр пропонує повернутися до аристотелівської традиції чеснот, де справедливість є невід'ємною частиною «нарративної єдності людського життя», а також не релятивістською, а універсальною чеснотою, так само, як не може бути «американської», «радянської» чи «англійської» квантової фізики. Ми маємо прослідити розуміння моралі до самих коренів через історію нашої спільноти. Справедливість вимагає практичного розуму, який формується в межах традиції, в тому числі, релігійної.

Макінтайр розробляє трирівневу структуру для розуміння чесноти:

1. **Практики:** Соціально організовані діяльності (від шахів до політики), що мають внутрішні блага. Справедливість як чеснота вимагає дотримання правил практик та визнання заслуг інших учасників.

2. **Нарративна єдність життя:** Життя людини — це не набір випадкових епізодів, а цілісна історія. Моральні питання мають сенс лише тоді, коли ми запитуємо: «Частиною якої історії я є?».
3. **Традиція:** Наші практики та історії відбуваються в межах тривалих інтелектуальних та соціальних традицій. Традиція — це жива історія, яка веде постійний внутрішній діалог про своє благо. Справедливість — це здатність підтримувати цей діалог та передавати його наступним поколінням.

Макінтайр протиставляє свій підхід сучасному лібералізму, де панують три типи персонажів: Багатий Естет (шукач насолод), Менеджер (маніпулятор ресурсами) та Терапевт (той, хто підміняє мораль здоров'ям). Ці типи позбавлені справжньої мети (*telos*). Повернення до Арістотеля та Томи Аквінського дозволяє відновити раціональність, яка не є абстрактною, а соціально вкоріненою та здатною до істинного обґрунтування моралі [17].

2.3.3.2 Майкл Сендел та межі лібералізму

Майкл Сендел критикує Роулза за концепцію «необтяженого Я» (*unencumbered self*). Він стверджує, що наша ідентичність визначається нашими зв'язками з сім'єю, релігією та нацією, які ми не вибираємо добровільно, а успадковуємо. Для Сендела справедливість не може бути нейтральною щодо питань «доброго життя». Він виступає за політику загального блага, де духовні та моральні аргументи мають право на участь у публічній дискусії про справедливість. Його критика ринкових відносин, що проникають у всі сфери життя, підкреслює потребу в захисті моральних та громадянських благ, які неможливо купити за гроші [26].

Характеристика	Лібералізм (Роулз)	Комунітаризм (Макінтайр/Сендел)
Образ людини	Автономний індивід, що вибирає цінності.	Людина як частина наративу та спільноти.
Роль держави	Нейтральний арбітр між різними благами.	Захисник спільних цінностей та традицій.
Основа справедливості	Абстрактні процедури та права.	Чесноти та соціальні практики спільноти.
Джерело моралі	Індивідуальний розум.	Жива традиція та духовні корені.

2.4 Висновки

Еволюція концепції справедливості від Нового часу до сучасності демонструє драматичну боротьбу за визначення природи людського співіснування. Початкове прагнення знайти універсальні раціональні принципи, вільні від релігійного авторитету, призвело до створення потужних систем Гоббса, Локка, Бентама та Канта. Проте матеріалістичний редуціонізм та ідеологічне засліплення ХХ століття показали, що відрив справедливості від моральної гідності особистості веде до катастрофи тоталітаризму.

Сучасний дискурс намагається відновити баланс між свободою та рівністю в рамках секулярної демократії. Водночас комунітарний поворот нагадує нам, що справедливість не може бути лише технічним правилом розподілу благ; вона потребує вкоріненості в традиції та визнання духовних засад людської ідентичності. Сьогодні справедливість постає як динамічний процес публічного міркування, що прагне поєднати раціональні стандарти з повагою до унікального наративу кожної людини та кожної спільноти.

3. Справедливість в релігії бахаї

3.1 Вступ

Віра Бахаї — це самостійна світова релігія одкровення, яка через своїх засновників, Баба та Бахаулла, генетично та духовно пов'язана з послідовністю авраамічних релігій: іудаїзму, християнства та ісламу. Визнаючи божественне походження учень Авраама, Мойсея, Ісуса та Мухаммада, релігія бахаї постає як новий етап у єдиному процесі поступового божественного одкровення. Вона проголошує, що релігійна істина має динамічну еволюційну природу і розкривається людству поетапно відповідно до його здатності сприймати нові духовні та соціальні ідеали [21].

У центрі вчення бахаї лежить концепція єдності людства, яка розглядається не просто як гуманістичний ідеал, а як воля Бога для сучасної епохи і природний наступний етап еволюції людської цивілізації, «вічної в минулому, вічної в майбутньому» [5]. Бахаї вірять, що Баб підготував шлях, а Бахаулла приніс закони та принципи, необхідні для об'єднання народів. В контексті цього нового одкровення справедливість (арабською «аль-Адль») [72] визначається як фундаментальна опора, без якої неможливо встановити світову єдність та забезпечити кожній людині можливість реалізувати свій духовний потенціал.

Як релігія одкровення, релігія бахаї містить закони і заповіді, якими має слідувати віряни. Ці заповіді сформульовані як в книзі законів Бахаулли, Кітаб-і-Ақдас (Найсвятіша Книга), так і в інших посланнях і скрижалях, а також тлумаченнях авторитетних наступників, Абдул-Баха (Центр Завіту) і Шогі Еффенді (Хранитель Віри) [66]. При цьому мотивація виконувати

заповіді не пов'язана зі страхом покарання чи намаганням отримати нагороду. В Кітаб-і-Акдас Бахаулла говорить: «Не думайте, що Ми принесли вам простий свод законів. Ні, скоріше, Ми відкоркували вишукане Вино перстами сили і величі». І ще в іншому місці Кітаб-і-Акдас: «Виконуйте заповіді Мої із любові до Моєї краси» [40]. Рай і пекло в ученні бахаї не мають матеріального існування, вони є алегорією духовного стану людини, яка наближена до Бога і відчуває щастя, символом якого, в дусі суфійської традиції, є сп'яніння вином Божої любові — рай, або людина, яка через свій вибір і неправильне поводження віддалилась від Бога і відчуває пекельні муки страждань [50]. Але, якщо перекласти з мистичної високої мови і перевести в практичну площину, з точки зору учення бахаї людство вступає в пору зрілості [31], тому, на відміну від дитячої поведінки, коли правила встановлюють і регулюють дорослі, а дитина заради свого блага і безпеки має їм підкорятися, навіть якщо не розуміє причину, в цю добу окрема людина і людство в цілому несе відповідальність за власну долю, має розуміти, що кожна думка і дія мають наслідки, що духовні закони не менш реальні за закони фізики і тому робить свій вибір свідомо і діє із любові до Бога, тобто, через розуміння своєї шляхетної духовної природи у тісному зв'язку зі Своїм Творцем [6].

У сучасному дискурсі справедливість часто розглядається як суб'єктивна етична категорія або як похідна від правових норм, встановлених державами і суспільствами. Проте в релігійній системі бахаї справедливість виступає і як божественна чеснота, і як внутрішня категорія людини, і як моральний імператив, і як фундаментальний онтологічний принцип, на якому має бути побудована вся архітектура майбутнього світового ладу. Бахаулла, пророк-засновник Віри Бахаї, стверджує, що справедливість є «найулюбленішою

річчю» в очах Бога, оскільки вона дозволяє кожному індивіду бачити світ власними очима, а не очима ближнього, і пізнавати істину власним розумом [6]. Цей принцип індивідуальної проникливості переноситься на рівень колективного управління, де справедливість стає механізмом, що забезпечує єдність людства в усьому його розмаїтті [5].

Концепція справедливості в релігії бахаї нерозривно пов'язана з ідеєю поступового (прогресивного) одкровення та еволюційного розвитку людства [60]. Згідно з текстами бахаї, людська цивілізація зараз перебуває на стадії переходу від бурхливого підліткового віку до колективної зрілості. Цей процес дорослішання вимагає докорінної перебудови соціальних та політичних інститутів, які раніше базувалися на конфлікті, конкуренції та егоїстичному національному суверенітеті. Справедливість у цьому контексті виступає інструментом, що гармонізує інтереси окремої особистості, національної спільноти та всього людства як єдиного цілого.

Світовий порядок, який передбачає релігія бахаї, не є статичною моделлю, а динамічним процесом, що розгортається прямо зараз і триватиме століття. Справедливість є «світільником», який спрямовує цей рух, гарантуючи, що прогрес буде системним і враховуватиме потреби всіх верств населення, а не лише привілейованих груп [60].

3.1.1 Виміри справедливості у системі бахаї

Дослідник релігії бахаї Крістофер Бак (Christopher Buck) на основі роботи про Скрижаль Бахаулли «Різван аль-Адль» ("Рай Справедливості", *Rizwan al-'Adl*), доводить, що парадигма справедливості в ученні бахаї набагато ширша, ніж в релігійних системах минулого, як в богословському, так і в

практичному сенсі [46]. Поняття справедливості можна осмислити в межах вищезазначеної аналітичної структури у шести вимірах: теологічному (theological), одкровення (revelatory), авторитетному (authoritarian), сьогочасному (contemporaneous), соціальному (social) та індивідуальному (individual)».

1. Теологічний вимір (Theological)

Цей рівень стосується природи Бога та Його атрибутів. Справедливість тут виступає як фундаментальна основа Божественного творіння та волі.

«Свідчу, о Боже, що Ти вчинив справедливість основою Твого творіння, і одягнув Своїх слуг у її шати» [38].

2. Вимір Одкровення (Revelatory)

Справедливість є метою самого Божественного Одкровення. Писання приходять, щоб проголосити істину і встановити чи відновити гармонію.

«Мета Одкровення — встановити справедливість серед людей і піднести стяги злагоди й миру» [5].

3. Вимір авторитету (Authoritarian)

Йдеться про авторитет Богоявлень (пророків-носіїв одкровення) та інституцій встановленої ними релігії. Справедливість проявляється через дотримання законів і визнання влади Бога на землі.

4. Сьогочасний вимір (Contemporaneous)

Цей вимір стосується потреб сучасної епохи та здатності Віри відповідати на виклики часу, встановлюючи новий світовий порядок.

«Світ перебуває в сум'ятті, і розум його жителів збентежений... Сонячне світло справедливості затьмарене хмарами тиранії» [5].

5. Соціальний вимір (Social)

Справедливість у стосунках між групами людей, урядами та народами. Вона є ключем до єдності людства.

«Світло людей — це Справедливість. Не гасить його протилежними вітрами тиранії та гноблення. Мета справедливості — встановлення єдності серед людей» [44].

6. Індивідуальний вимір (Individual)

Справедливість як особиста чеснота кожного вірянина, що виявляється у чесності, неупередженості та здатності розрізнити істину самостійно.

«Найкращим із усіх речей у Моїх очах є Справедливість... За допомогою неї ти зможеш бачити Моїми очима, а не очима інших». [6].

«Будь справедливим у своєму судженні та обережним у своїй мові. Не дозволяй собі ставати причиною страждань для будь-якої душі» [37].

В цій роботі філософське осмислення справедливості в релігії бахаї в основному підпадає в дві великих категорії: індивідуальний вимір — як чеснота і духовний закон та колективний або соціальний вимір — як

теоретичні підвалини і практичні імплементації принципу справедливості для встановлення миру на землі і єдності людства.

Вимір справедливості	Функція	Соціальний наслідок
Епістемологічний	Здатність індивіда до незалежного пошуку істини та критичного мислення.	Зменшення маніпуляцій, фанатизму та сліпого наслідування.
Соціальний	Забезпечення рівних можливостей для розвитку талантів кожного члена суспільства.	Ліквідація різних форм дискримінації за расовими, національними, класовими, статевими тощо ознаками.
Економічний	Регулювання фінансових систем для усунення	Забезпечення загального добробуту

	крайнощів багатства та бідності.	та економічної стабільності.
Політичний	Створення інституцій, які діють як довірені особи всього людства.	Формування світової федерації та колективної безпеки.
Правовий	Впровадження єдиного світового кодексу законів, обов'язкового для всіх націй.	Усунення анархії міжнародних відносин та тиранії, зупинення воєн.

Ця багатогранна концепція справедливості, з точки зору учення бахаї, є основою для розбудови того, що в релігійних традиціях минулого називалося «Царством Божим на землі» [2]. Для бахаї це поняття перевершує суто духовно-містичний аспект («Царство Моє не від світу цього») і стає конкретною соціально-політичною програмою планетарної трансформації людства.

3.2 Справедливість як іманентна духовна чеснота в етиці бахаї

У сучасному теологічному та філософському дискурсі поняття справедливості найчастіше розглядається через призму соціальних контрактів, правових систем або дистрибутивних механізмів розподілу благ. Проте в релігійній системі бахаї справедливість постає насамперед як фундаментальна якість людської душі, внутрішній духовний орган сприйняття та етичний стрижень особистості.

3.2.1 Онтологічний статус справедливості

Фундаментальним положенням антропології бахаї є твердження про те, що справедливість є «найулюбленішою з усіх речей» в очах Бога.

О Сину Духа! Найулюбленішою з усього в очах Моїх є справедливість; не відвертайся від неї, якщо прагнеш Мене, і не нехтуй нею, аби міг Я довіряти тобі. З її допомогою бачитимеш ти власними очима, а не очима інших, і пізнаватимеш власним розумінням, а не розумінням ближнього. Обміркуй це в серці своєму — яким годиться тобі бути. Воістину, справедливість — дар Мій тобі та знак ніжної прихильності Моєї. Тож постав її перед очима своїми. [6].

Це не просто моральна імператива, це онтологічна характеристика, що визначає сутність людського духу. Бахаулла, засновник релігії бахаї, в Потаємних Словах наголошує, що справедливість є Його даром людині та ознакою Його люблячої милості. У цьому контексті справедливість перестає бути зовнішньою вимогою закону і стає іманентною потребою душі, яка прагне відображати божественні атрибути.

Справедливість розглядається як «світло», що не має рівних за своєю потужністю, і саме від нього залежить встановлення порядку в індивідуальному житті людини. Вона виступає як «знак люблячої доброти», який Бог вклав у серце кожної істоти, закликаючи її не відвертатися від цієї чесноти, якщо вона бажає наблизитися до Творця. Таким чином,

індивідуальний вимір справедливості безпосередньо пов'язаний із процесом духовного спасіння та самореалізації: людина стає справжньою людиною лише тоді, коли активує в собі цей потенціал справедливого бачення та дії [56].

3.2.2 Справедливість як божественний дар та ознака шляхетності

Людська природа в релігії бахаї визначається як шляхетна за своєю суттю: «Шляхетним створив Я тебе...» [6]. Тож справедливість є інструментом збереження цієї шляхетності. Вона дозволяє індивіду протистояти нижчим інстинктам, своїй тваринній природі, і розвивати свою вищу, божественну природу [57]. Якщо людина нехтує справедливістю, вона принижує себе до стану бідності та духовної деградації, незважаючи на те, що була створена «багатою» божественним знанням.

Цей онтологічний підхід докорінно змінює мотивацію етичної поведінки. Людина прагне бути справедливою не через соціальне схвалення чи страх перед юридичним покаранням, а через бажання бути «гідною божественних обдарувань» та зберегти чистоту своєї духовної природи. Справедливість стає внутрішнім мотиватором, який діє постійно і незалежно від суспільства.

3.2.3 Епістемологічна функція справедливості

Найбільш інноваційним аспектом індивідуальної справедливості в релігії бахаї є її прямиий зв'язок із пізнанням істини [60]. Справедливість як практика дивитися «власними очима, а не очима інших» і жити «власним розумінням, а не розумінням ближнього» стає епістемологічною чеснотою — здатність до об'єктивного, незалежного та неупередженого сприйняття реальності.

У цьому контексті справедливість є протилежністю сліпому наслідуванню або дотриманню забобонів минулого. Внутрішньо справедлива людина усвідомлює свою відповідальність за пошук істини і не перекладає її на релігійних лідерів, батьків чи суспільні традиції [34]. Такий підхід робить справедливість передумовою справжньої віри, оскільки віра, що ґрунтується не на власному дослідженні, а на чужих словах, вважається хиткою і позбавленою внутрішньої суті [2].

3.2.4 Незалежне дослідження істини як акт внутрішньої справедливості

Одним із фундаментальних принципів вчення Бахаї є самостійне дослідження істини (independent investigation of truth). З погляду людини, автономність судження є актом справедливості щодо власного розуму та душі. Відмова від цього права і обов'язку розглядається як інтелектуальна несправедливість, що замикає людину в «в'язниці упереджень» [abseq]. Справедливість вимагає від шукача істини бути вільним від упереджень традиції та очистити серце від будь-яких упереджень, які заважають сприйняттю «Сонця Істини» [41]. Перший абзац однієї з головних праць Бахаулли, Кітаб-і-Ікан (Книги Впевненості), починається саме таким твердженням і використовується як ключ до розуміння і сприйняття написанного далі в цієї праці:

«Жодна людина не досягне берегів океану істинного розуміння, якщо вона не звільниться від усього, що є на небесах і на землі. Освятить душі ваші, о народи світу, щоб ви могли досягти того ступеня, який Бог призначив вам, і увійти таким чином у скинію, що, згідно з веліннями Провидіння, була зведена на небосхилі Баяну.

Суть цих слів така: ті, хто ступає на шлях віри, хто прагне вина впевненості, повинні очистити себе від усього земного — свої вуха від марних розмов, свій розум від суєтних вигадок, свої серця від світських уподобань, свої очі від того, що минає. Їм слід покласти своє уповання на Бога і, міцно тримаючись за Нього, іти Його шляхом. Тоді вони стануть достойними осяяного саява сонця божественного знання та розуміння і стануть вмістилищами благодаті, нескінченної та незримої, оскільки людина ніколи не зможе сподіватися на осягнення знання Всеславного, ніколи не зможе випити з потоку божественного знання та мудрості, ніколи не зможе увійти в обитель безсмертя або причаститися з чаші божественної близькості та милості, доки не перестане вважати слова та вчинки смертних людей мірилом для істинного розуміння та пізнання Бога та Його Пророків» [41].

Механізм епістемологічної справедливості включає кілька критичних етапів внутрішньої роботи:

1. **Очищення серця:** Звільнення від симпатій та антипатій, які можуть викривити сприйняття.
2. **Використання чистого розуму:** Застосування власного розуму, своїх інтелектуальних здібностей для аналізу доказів та аргументів без «завіс» упереджень.
3. **Зречення:** Здатність розглядати ідеї незалежно від їхнього джерела, зосереджуючись на самій суті істини.
4. **Смирення перед фактами:** Готовність прийняти правду, навіть якщо вона суперечить традиційним переконанням чи егоїстичним інтересам.

Цей принцип духовної справедливості як інтелектуальної чесності настільки важливий, що може і має бути прикладений до самого релігійного вчення. Абдул-Баха у книзі «Проголошення загального миру» (The Promulgation of Universal Peace) каже:

«Будь-яка релігія, що не узгоджується з науковими доказами та дослідженням істини, є лише забобою; бо істинна релігія, перебуваючи в гармонії з наукою, ніколи не може суперечити висновкам науки та розуму. Якщо релігійні переконання та думки суперечать стандартам науки, вони є лише марновірством та уявою; адже протилежністю знання є неуттво, а дитиною неуттва є забобон. Безсумнівно, між істинною релігією та наукою має бути згода. Якщо якийсь питання виявиться таким, що суперечить розуму, віра в нього та його прийняття є неможливими...» [abprom]

Із цього, зокрема виникає принцип гармонії і непротиріччя між наукою і релігією.

«Релігія та наука — це два крила, на яких людський інтелект може піднятися у височінь, і за допомогою яких людська душа може прогресувати. Неможливо летіти лише на одному крилі! Якщо людина спробує летіти лише на крилі релігії, вона швидко впаде у трясовину забобонів; з іншого боку, на самому лише крилі науки вона також не досягне успіху, а впаде у безпросвітне болото матеріалізму» [1].

Аналогічним чином, постають інші не менш важливі принципи рівності людей перед Богом і між собою, які базуються на подоланні упереджень щодо раси, національності, статі, релігії тощо.

Таким чином, справедливість як внутрішня чеснота стає гарантом духовної і інтелектуальної свободи індивіда. Вона дозволяє людині розрізнити істинне від хибного в «океані божественної мудрості», що суттєво перевищує можливості будь-яких зовнішніх книг чи інституцій. Це робить людину носієм справедливості насамперед у власному внутрішньому просторі.

3.2.5 Справедливість в архітектурі людського характеру

Справедливість у вченні бахаї не існує ізольовано. Вона є частиною складної системи духовних якостей або *чеснот*, що взаємодоповнюють одна одну. Вона тісно пов'язана з правдивістю (truthfulness) та надійністю (trustworthiness), утворюючи тріаду, необхідну для будь-якого прогресу душі. Правдивість називається «підґрунтям всіх людських чеснот» [75], і без неї неможливе не тільки досягнення справедливості, а і взагалі духовний розвиток, всі чесноти ніби «обнуляються» через брехню. Навіть якщо людина не чесна із собою собою, у своїх намірах, вона ніколи не зможе винести справедливе рішення чи вчинити по справедливості.

3.2.5.1 Тріада чеснот: правдивість, надійність, справедливість

Ці три чесноти функціонують як єдиний механізм. Правдивість забезпечує правильність інформації і неупередженість, надійність гарантує стабільність характеру та вірність зобов'язанням, а справедливість виступає як регулятор і стандарт, за яким оцінюються думки та дії. Справедлива людина не лише знає істину, але й має внутрішню мужність діяти відповідно до неї, незважаючи на особисті втрати.

Чеснота	Функція в індивідуальній етиці	Зв'язок зі справедливістю
Правдивість	Забезпечує інтелектуальну чесність та точність сприйняття	Без правди справедливості бракує «фундаменту»
Надійність	Виступає як «портал до безпеки» та стабільності душі	Створює умови для довіри (Божої та людської)
Справедливість	Надає стандарт для судження та дії	Є «світлом», що врівноважує всі інші якості

Внутрішня динаміка цих чеснот проявляється в тому, що правдива людина «цурається кожного злого вчинку», оскільки будь-який порок є антитезою правдивості. Справедливість же у цьому ланцюжку діє як «охоронна сила», що запобігає перетворенню релігії чи моралі на пастку для здобуття золота чи задоволення егоїстичних мотивів.

3.2.5.2 Справедливість та чистота серця

Чистота серця є ще однією критичною умовою для функціонування справедливості. Бахаулла закликає володіти «чистим, добрим і сяючим серцем» [6], оскільки лише таке серце здатне стати «оселею Його краси і слави» [5]. Несправедливість у думках — заздрість, гординя, зверхність — діє як «хмари», що затуляють сонце справедливості. Отже, духовна практика бахаї передбачає постійне очищення серця від «тернів ненависті» та «бур'янів злоби», щоб голос справедливості міг бути почутим у внутрішній тиші душі [72].

3.2.6 Справедливість як панування над собою

У ключовому тексті, присвяченому чесноті справедливості, «Різван аль-Адль» (з арабської «Рай Справедливості») [42] Бахаулла розвиває ідею справедливості як форми внутрішнього суверенітету. Він стверджує, що справжня справедливість починається з того, що людина «править собою». Це означає здатність вищої, духовної природи людини контролювати її нижчу, матеріальну природу. Людина, яка не є справедливою до своєї власної душі — тобто дозволяє пристрастям та ілюзіям домінувати над розумом — не може бути названа справедливою у повному розумінні цього слова.

Цей аспект справедливості як самовладання є ключовим для розуміння «чистої справедливості» (pure justice). Вона визначається як стан, у якому індивід «не відхиляється від справедливості щодо себе і щодо інших». Це вимагає від людини бути настільки ж суворою та об'єктивною до своїх помилок, як і до помилок оточуючих. Практика щоденного самозвіту («приводь себе до звіту кожного дня, перш ніж тебе покличуть до розплати») є практичним втіленням цієї внутрішньої справедливості.

У «Різван аль-Адль» (назва, як вказує дослідник Крістофер Бак, є синонімом поняттю «ідеал справедливості») справедливість сакралізується і постає як «Океан» із незліченними ступенями та значеннями. Вона є динамічним процесом «очищення людства від скверни гноблення». Для індивіда це означає постійне зусилля з «вирівнювання» свого характеру відповідно до божественного еталона, який втілений у постаті Богоявлення (Бахаулли) [46].

Справедливість тут описується через багату символіку:

- **Дерева справедливості:** Які живляться «водами божественної благодаті».
- **Стовпи справедливості:** На яких тримається «намет існування».
- **Одяг справедливості:** Яким Бог бажає одягнути Своїх улюблених.

Ця символіка підкреслює, що справедливість для індивіда є «прикрасою» та «шатою», яка робить його душу красивою у погляді Бога. Вона перетворює людину на «суть (essence) правдивості» та наближає її до божественної присутності.

3.2.7 Діалектика справедливості та милосердя на рівні індивіда

Одним із найбільш нюансованих аспектів вчення бахаї є розмежування сфер дії справедливості та милосердя (прощення) в індивідуальному житті. Хоча на рівні суспільства та правових інститутів справедливість (у формі нагороди та покарання) є домінуючою для збереження порядку, на рівні особистих стосунків індивід закликається до вищої чесноти — милосердя та прощення.

Абдул-Баха визначає справедливість як віддавання кожному належного (наприклад, виплата заробленої платні), тоді як милосердя (bounty) — це нагородження того, хто не доклав зусиль і не заслуговує на це за суворими критеріями меритократії. Для внутрішнього світу людини це означає, що вона повинна бути справедливою у виконанні своїх обов'язків, але милосердною у вимогах до інших [34].

Ситуація	Дія справедливості	Дія милосердя	Рекомендація Писань бахаї
Особиста образа	Помста (відплата за принципом рівності)	Прощення та молитва за кривдника	Прощати і виявляти милосердя
Виконання праці	Оплата відповідно до контракту	Додаткова винагорода (бонус)	Бути чесним і щедрим
Судження про інших	Критика за недоліки	Бачення «оком досконалості»	Шукати добре в кожній людині
Власні помилки	Суворе самоосудження та каяття	Надія на Божу милість та прогрес	Поєднувати практику щоденного звіту перед собою з вірою у Божественне прощення

З погляду індивідуальної етики, помста вважається «осудною навіть з погляду розуму», оскільки вона не приносить жодної користі і лише додає другу рану до першої. Справедлива людина бахаї усвідомлює, що особиста відплата — це не справедливість, а вияв егоїзму. Справжня внутрішня справедливість вимагає здатності подолати інстинкт агресії і піднятися до рівня «божественної шляхетності», де прощення стає актом сили, а не слабкості [34].

Внутрішня справедливість також передбачає відмову від «обговорення гріхів інших», поки людина сама залишається грішною. Це форма «справедливості в мовленні» та думці. Якщо індивід фокусується на чужих недоліках, він чинить несправедливо щодо власного духовного розвитку, оскільки захаращує свою свідомість негативом і втрачає здатність до об'єктивної самооцінки. Справедливість до себе вимагає спрямування уваги на «власні недоліки», щоб мати змогу їх виправити [6].

3.2.8 Практичні наслідки внутрішньої справедливості

Справедливість як внутрішня чеснота має глибокі практичні наслідки для життя індивіда, впливаючи на його психічний стан, спосіб прийняття рішень та взаємодію зі світом.

3.2.8.1 Подолання страху та набуття мужності

Бахаулла стверджує, що в скарбницях божественного знання приховано знання, яке «значною мірою усуне страх». Справедливість є частиною цього знання. Коли людина внутрішньо справедлива, вона не боїться правди, якою б гіркою вона не була, і не боїться осуду інших за свою вірність істині. Справедливе бачення дає людині «ідеальну силу» та стійкість у випробуваннях. Це перетворює «агітацію на мир, а сумнів на впевненість».

3.2.8.2 Подолання упереджень як акт духовної гігієни

Упередження — расові, релігійні, національні — розглядаються як форма «духовної несправедливості», що засліплює людину. Внутрішня справедливість вимагає від індивіда активних зусиль із деконструкції цих

упереджень у власному розумі. Це не просто соціальна толерантність, а вимога до чистоти сприйняття: людина не може бачити істину, якщо її погляд викривлений «хмарами» забобонів. Справедлива людина бачить у кожному обличчі «знак відблиску Його слави».

3.2.8.3 Щоденний самозвіт як моральний камертон

Практика щоденного самозвіту («приводь себе до звіту кожного дня...») [6] є головним інструментом підтримки внутрішньої справедливості. Це не форма самокатування чи нескінченного почуття провини, а швидше процес постійної підтримки свідомого фокусу на цілях і діях. Аналізуючи свої вчинки наприкінці дня, людина діє як справедливий суддя над власним его, що дозволяє йому вчасно помітити відхилення від курсу шляхетності та скоригувати свою поведінку надалі [57].

3.2.9 Справедливість у думках та реальність

У вченні бахаї підкреслюється, що «реальність людини — це її думка, а не матеріальне тіло» [1]. Відповідно, справедливість повинна бути присутня на рівні самих процесів мислення. Справедлива думка — це та, яка прагне осягнути «глибинні шари» реальності, а не задовольняється поверхневими враженнями. Це вимагає використання «сили дослідження та розрізнення» [33], які є унікальними людськими здібностями.

Справедливість у думках проявляється як:

- **Інтелектуальна скромність:** Визнання того, що наше розуміння істини завжди є обмеженим і може зростати.
- **Справедливість у судженнях про ідеї:** Здатність оцінювати ідеї за їхньою внутрішньою цінністю, а не за тим, наскільки вони приємні нашому его.
- **Концентрація на позитивному:** Справедливість вимагає бачити потенціал добра в усьому («дивитися оком досконалості»), оскільки кожне творіння несе в собі божественний слід [2].

Справедлива людина — та, чия внутрішня розмова позбавлена маніпуляцій, самовиправдань та неправди, а зовнішня взаємодія базується на розумінні людської природи як шляхетної і баченні істинних божественних чеснот в кожній людині.

Справедливість у релігії бахаї постає як найвищий вияв людської гідності та головний інструмент духовного прогресу особистості. Вона не є лише зовнішнім правилом, а іманентною якістю, що дозволяє душі виконувати своє призначення — пізнавати та любити істину.

3.3 Етика автентичності Вільяма Хетчера

Як ми показали раніше, сучасні спроби вивести універсальні принципи моралі із абстрактних раціональних побудов призвели до кризи сенсу, морального релятивізму і панування тоталітарних ідеологій, що Макінтайр визначав як відрив від коренів традиції і релігії, які є джерелом моральних цінностей і чеснот [17]. З іншого боку, моральний авторитет релігійних інституцій теж зазнав поразки в секулярному світі і сприймається як одна з форм диктату над особистістю. Конфлікт між абсолютними моральними принципами, які встановлює релігія, і їх практичним обґрунтуванням і застосуванням в конкретних соціально-політичних умовах окреслив Макс Вебер в своїй класичній лекції «Покликання до політики» (1918), де описав фундаментальний конфлікт, що виникає між «етикою переконань» (Gesinnungsethik) та «етикою відповідальності» (Verantwortungsethik) [11].

Учення бахаї поєднує обидва підходи — теологічний і раціональний. З одного боку, є духовні заповіді і принципи, явлені в Одкровенні, які слугують дороговказом не тільки для послідовників, але також корисні для використання всіма людьми в цілому. З іншого, оскільки мова йде про епоху зрілості людства, потрібно не сліпе виконання наказів, а усвідомлена дія. Тому значна частина Писань Бахаї присвячена поясненню і раціональній аргументації принципів учення. Більше того, Абдул-Баха стверджує, що «віра є свідомим знанням» [36], а будь яке релігійне вчення, яке протирічить науковим фактам, є неправдивим і веде до забобонів і фанатизму [1]. Бог дав людині розум і механізми наукового пізнання, щоби людина сама могла обґрунтувати свої переконання [33].

У цьому дискурсі особливої ваги набуває інтелектуальна спадщина Вільяма С. Хетчера (1935–2005), чії праці пропонують синтез математичної логіки, платонічного ідеалізму та метафізики бахаї. Хетчер, визнаний одним із восьми провідних філософів-платоніків другої половини ХХ століття згідно з *Encyclopédie Philosophique Universelle*, присвятив свою кар'єру розробці системи універсальної етики автентичності, яка є спробою на основі принципів віровчення бахаї подолати розрив між науковим методом та духовним керівництвом.

3.3.1 Генеза та багатогранність концепції справедливості у філософській думці

В античній парадигмі, представленій Платоном та Аристотелем, справедливість розглядалася як «загальна чеснота» [4] — досконалість речі, що дозволяє їй виконувати свою функцію найкращим чином. Для Платона в «Державі» [22] справедливість була принципом раціонального порядку, де кожна частина соціального тіла або індивідуальної душі займає своє належне місце. Аристотель, своєю чергою, диференціював справедливість на законність (загальна справедливість) та чесність (часткова справедливість), де остання фокусується на справедливому розподілі благ.

Християнська думка в особах Августина та Аквінського вкорінилася справедливість у божественному та природному праві [8]. Модерна епоха змістила акцент на автономію суб'єкта. Іммануїл Кант обґрунтував справедливість через свободу та повагу до гідності інших як раціональних агентів, що живуть за універсальними законами [71]. Проте в сучасному дискурсі Джон Ролза справедливість часто сприймається передусім як «перша чеснота соціальних інститутів» [25], що іноді призводить до втрати її виміру як індивідуальної духовної якості [26].

3.3.2 Математична логіка як інструмент метафізичного пізнання

Вільям Хетчер прийшов до філософії моралі через математику та логіку, що наклало відбиток на весь його інтелектуальний стиль. Він здобув ступінь доктора математики в Університеті Невшателя (Швейцарія) і протягом десятиліть працював над фундаційними питаннями логіки. Хетчер стверджував, що науковий метод, який він визначав як систематичне, свідоме використання розуму та досвіду для побудови моделей реальності, є універсальним і повинен бути застосований і до релігійної сфери.

У своїй праці «Minimalism: A Bridge Between Classical Philosophy and the Bahá'í Revelation» [59] Хетчер обґрунтовує «мінімалістський» підхід, який базується на використанні найменшої кількості несуперечливих аксіом для

пояснення складних духовних явищ. Це дозволяє уникнути догматизму і побудувати етичну систему, яка була б транскультурною та об'єктивною.

3.3.3 Етика автентичності: Духовний шлях до істинного «Я»

Центральною темою в етичній системі Хетчера є концепція автентичності. У працях «The Ethics of Authenticity» [57] та «Love, Power, and Justice» [58] він розробляє теоретичну базу для розуміння того, що означає бути «справжньою» людиною в епоху деконструкції та релятивізму.

Автентичність за Хетчером — це розуміння справжньої, духовної природи людини та актуалізація внутрішньої цінності людської душі.

Хетчер проводить фундаментальну різницю між внутрішньою (intrinsic) та зовнішньою (extrinsic) цінністю. Матеріальні об'єкти мають зовнішню цінність, яка є символічною. Натомість людська істота володіє внутрішньою цінністю, оскільки душа є об'єктивно існуючою сутністю, здатною відображати всі атрибути Бога. Нездатність усвідомити власну внутрішню цінність призводить до патологічних форм поведінки, зокрема, він на основі Писань Бахаулли виділяє «прагнення влади» як найбільшу перепону на шляху людства до зрілості. [58] Коли людина відчуває внутрішню порожнечу, вона намагається заповнити її через домінування над іншими. Таким чином, несправедливість є похідною від неавтентичності.

Процес досягнення автентичності Хетчер описує через еволюцію моральної свідомості. Виділяють три основні стадії розвитку індивіда:

1. **Докритична:** Орієнтація на зовнішні правила та страх покарання.
2. **Перехідна критична:** Пошук особистого сенсу, часто супроводжується індивідуалізмом.
3. **Критична свідомість:** Повна інтеграція розуму, серця та волі; орієнтація на універсальне благо та служіння.

На найвищому рівні людина стає «автентично моральною». Такі особистості керуються не особистим інтересом, а істиною та служінням.

3.3.4 Справедливість як духовна чеснота автономії

Хетчер пропонує переосмислення поняття автономії. У ліберальній традиції автономія часто ототожнюється з відсутністю зовнішніх перешкод. Проте, з погляду Хетчера, така модель є дефектною, оскільки вона не враховує якісну різницю між вищими духовними прагненнями та нижчими імпульсами.

Справжня автономія полягає у здатності індивіда свідомо вибрати дії, що відповідають його духовній природі. У цьому контексті справедливість виступає як «духовна чеснота автономії» — здатність розуму бути вільним від забобонів та ідеологій для безстороннього сприйняття істини. Хетчер розрізняє прагнення до досконалості (pursuit of excellence) та прагнення до домінування (pursuit of dominance). Автономний суб'єкт через справедливість до самого себе встановлює гармонійні стосунки з оточенням.

3.3.5 Об'єктивна ієрархія реальності

Людина — вища цінність. Світ не є хаотичним, він має чітку градацію рівнів буття або царств (realms), що перегукується з систематизацією Томи Аквінського: мінеральний, рослинний, тваринний і людський. Кожен наступний рівень є складнішим і має вищу цінність, ніж попередній. Оскільки людина є найвищим наочним шаблоном розвитку в цьому світі, вона має в ньому абсолютну внутрішню цінність (самоцінність). Речі (гроші, статус, комфорт) мають лише інструментальну цінність — вони створені бути засобами. Використовувати людину (вищу цінність) як інструмент для здобуття речей (нижчої цінності) — це порушення самої логіки світобудови. Тож, так само як і у Канта, людина постає як вища цінність і мета. Тож вона ніколи не може бути використаною як засіб для досягнення інших цілей.

Закон моральної дії або вектор жертвовності. З точки зору градації цінностей, згідно з етикою автентичності, моральним є лише той вчинок, коли нижчою цінністю жертвують заради вищої. Наприклад, витратити матеріальні ресурси або власний час (нижчі цінності) заради освіти, здоров'я чи порятунку іншої людини (вищої цінності) — це і є автентична мораль. В цій системі навіть віддати своє життя (вищу цінність), щоби не поступитися

вищими духовними переконанням, є моральним вчинком, бо вищі переконання стоять важливіше навіть за життя. Але варто зазначити, що мова йде саме про персональне життя, жертвувати життям інших за свої цінності аморально.

Зло як моральна ентропія. За Хетчером, зло — це інверсія, перевертання ієрархії цінностей. Аморальність виникає тоді, коли людина жертвує вищими ідеалами чи іншими людьми заради задоволення нижчих інстинктів або накопичення речей. Це веде до руйнування та деградації, або, мовою науки, ентропії. Добро або благо (як і у Плотіна і потім у Августина) — конструктивна сила в світі і має об'єктивну реальність і божественне походження. Хетчер використовує аргументацію арабського філософа і вченого Ібн Сіні (Авіценни), який наводив приклад на основі другого закону термодинаміки (або закону ентропії) для наукового обґрунтування існування Бога як розумного початку всесвіту, протилежному хаосу і ентропії.

Справжня любов як рушійна сила. Любов в етиці Хетчера — це частина циклічного процесу взаємодії зі світом і його пізнання в трикутнику Знання — Любов — Воля. Автентична любовь направлена на сприяння розвитку як іншої людини, так і себе самого. Альтруїзм є єдино правильним способом взаємодії між людьми, бо він визнає безумовну цінність іншого. На цьому будуються принципи конструктивної співпраці людей, які сприяють індивідуальному і колективному розвитку, і тільки ця взаємодопомога і співробітництво і є справжньою рушійною силою цивілізації, на відміну від конкуренції, яка часто стає перепоною прогресу через механізм саботажу.

3.3.7 Принцип рівності людей перед Богом

Фундаментальний принцип, на основі якого будується єдність людства. [wbauth] Кожна людина наділена наділеною розумом душею [34], що є втіленням божественних атрибутів, і саме ця спільна духовна природа нівелює будь-які зовнішні відмінності. За Хетчером, автентичне життя — це динамічний процес реалізації внутрішніх якостей згідно з об'єктивними духовними законами. Оскільки ці закони діють однаково для всіх, рівність стає мірилом моральної відповідальності: кожен індивід має рівне право та

обов'язок самостійно шукати істину та розвивати свій дух, не підкоряючись волі посередників чи духовенства.

Онтологічна рівність перед Богом слугує логічним фундаментом для інших ключових принципів віровчення бахаї.

Рівність чоловіків та жінок

Це пряма імплікація онтологічної рівності. Якщо душа не має статі, то будь-яке обмеження прав на основі гендеру є порушенням духовного закону. Бахаї порівнюють людство з птахом, де два крила — це чоловіки та жінки. Тільки за умови їх рівної міцності «птах» може злетіти. [1]

Самостійний пошук істини

Оскільки кожна душа рівна перед Богом і наділена розумом, жодна людина не має права диктувати іншим, у що вірити. Це скасовує інститут священства [40]. Кожен індивід несе персональну відповідальність за своє духовне розслідування, що є вищим проявом автентичності за Хетчером.

Подолання всіх форм упереджень

Рівність перед Богом робить будь-який расизм, націоналізм чи класову зверхність логічною помилкою. В етиці Хетчера упередження — це «когнітивний дисонанс», що заважає людині сприймати реальність автентично. Якщо Бог дивиться на серця, то зовнішні відмінності не можуть бути мірилом цінності людини [2].

Загальна освіта

Якщо кожна людина — це «копальня, багата на дорогоцінне каміння», то освіта є інструментом, що дозволяє видобути ці скарби [39]. Принцип рівності вимагає надання рівних можливостей для розвитку інтелекту та духу, щоб кожна дитина могла реалізувати свій божественний потенціал. А оскільки першим вчителем дитини є мати, освіта дівчат має пріоритет над освітою хлопчиків, тим більше піднімаючи статус жінок в суспільстві в прагненні досягнути рівних прав з чоловіками [60].

Відміна рабства і економічна справедливість

Бахаулла прямо відміняє рабство та будь-яких форм системної експлуатації [40]. Хетчер аргументував, що рабство в минулому було «економікою виживання», яка дозволяла людству за рахунок розділення праці підтримувати культурну еліту в умовах низької продуктивності праці. Проте сучасна цивілізація завдяки науковому прогресу досягла рівня, де примусова праця більше не є прагматичною необхідністю для колективного поступу. Сьогодні збереження нерівності є проявом соціальної неавтентичності та когнітивного дисонансу, оскільки технології дозволяють забезпечити потреби всіх без приниження гідності окремих груп, перетворюючи рабство на деструктивний анахронізм. Праця в дусі служіння та мотивація робітників через залученість до частки прибутків має прийти на зміну примусу. Також засуджується крайні форм багатства і бідності. Проблеми в економіці мають вирішення в етичній площині через розуміння духовної природи людини і фундаментальної рівності людства [57].

Таким чином, рівність у гідності та можливостях стає не просто етичним ідеалом, а практичною умовою виживання та автентичного розвитку людства як єдиного організму.

3.3.9 Баланс між любов'ю та справедливістю

У своїй ключовій праці «Love, Power, and Justice» Хетчер аналізує три категорії, любов, справедливість і владу, як елементи єдиної динамічної системи [58]. Він стверджує, що більшість соціальних проблем виникає через розрив між ними. Хетчер пропонує концептуальне рівняння:

$$\text{Любов} + \text{Справедливість} = \text{Єдність}$$

У цій системі справедливість є фундаментом, який створює умови для того, щоб любов могла процвітати. Справедливість забезпечує захист прав та підтримку порядку в соціумі. Оскільки любов неможливо отримати за допомогою влади, єдиним шляхом до неї є встановлення справедливого середовища. Вслід за Абдул-Баха Хетчер стверджує, що фундаментальна єдність людства як кінцева мета еволюції сучасної цивілізації може бути

досягнута тільки через баланс любові на індивідуальному міжособистому рівні і справедливність на колективному і інституційному рівнях. [34] Про це буде більш детально розказано в розділі про соціальну справедливність.

3.3.10 Справедливність як універсальна етична категорія та глобальний імператив

Перехід від індивідуальної чесноти до універсальної категорії є ключовим моментом. Хетчер стверджує, що людство перебуває у стані колективного переходу від підліткового віку до зрілості. Цей перехід вимагає нової соціальної архітектури, де справедливність стає організуючим принципом світового масштабу.

Справедливність як універсальна категорія проявляється у встановленні світового порядку та забезпеченні рівності прав для всіх людей. Оскільки всі люди мають однакову духовну природу, будь-яка форма несправедливості по відношенню до частини людства є дисбалансом для всього цілого. Хетчер підкреслює, що ми можемо об'єктивно спостерігати результати застосування справедливості: чи веде вона до розвитку людського потенціалу? Таким чином, справедливність стає емпірично валідованою категорією, необхідною для виживання виду.

Уільям С. Хетчер об'єднав строгість логіки з глибиною духовного досвіду. Його концепція справедливості як духовної чесноти автономії дозволяє кожній людині знайти внутрішню свободу. Водночас, піднімаючи справедливність до статусу універсальної етичної категорії, він пропонує раціональну основу для глобальної єдності, де справедливність стає диханням зрілого людства.

3.3.11 Деякі імплікації етики автентичності

3.3.11.1 Заборона релігійних війн (джихада)

Етика автентичності, запропонована Хетчером на основі раціонального осмислення учення бахаї, цінна не тільки як теоретична концепція, а здатна

бути широко застосована в практичному вирішенні етичних питань. Принцип, що людина є вищою цінністю, на переконання Хетчера, відділяє автентичну релігійну істину, першоджерело кожного одкровення, від ідеології, в яку зрештою може перетворитися організована релігія після того, як стає панівною. Знищення єретиків, Хрестові походи, терористичний джихад фундаментальних ісламістів — це порушення цього принципу автентичності [57], що призводить до руйнування релігії зсередини і падіння її духовного авторитету. Принцип також стосується будь якої тоталітарної ідеології, яка використовує людину як гвинтик для досягнення своїх цілей, знищуючи тисячі і мільйони життів на цьому шляху.

В той же час, Бахаулла прокоментував закон джихада в контексті збройного захисту громади вірних і відмінив цей принцип, заявивши, що «краще бути вбитим, ніж вбивати», щоби назавжди припинити війни за релігійною ознакою [40]. Вся історія Віри Бахаї є підтвердженням цього тезису. Особливо це проявляється в громаді бахаї в колисці Віри, в Ірані, де 300-тисячна громада бахаї, найбільша із релігійних меншин країни, досі зазнає утисків, позбавлена фундаментальних прав людини, а за 182 роки історії Віри десятки тисяч бахаї були вбиті через релігійні переконання. Тим не менше, вірні не чинили збройного спротиву, не протистоять режиму, більше того, в міжнародному дискурсі виступають адвокатами вчення ісламу, бо Мухаммад шанується як одне з великих Богоявлень, а Коран є авторитетним Святим Писанням [66].

3.3.11.2 Нова економіка співробітництва vs економіка конкуренції

Автентична поведінка заснована на рівності, взаємній повазі і співробітництву. Конкуренція при цьому сприймається як непродуктивна форма взаємодії, яка часто заважає розвитку цивілізації, а не сприяє йому. Деякі філософи і економісти починають все активніше висловлюватися про економіку довіри і співпраці. П'єр Жозеф Прудон ще в 19 столітті сформулював ідею економіки мутуалізму [72]. Кропоткін в своїй праці «Взаємодопомога як фактор еволюції» (1907) аргументував, що саме кооперація, а не конкуренція («боротьба за виживання»), є рушійною силою прогресу та еволюції як у тваринному світі, так і в людському суспільстві

[64]. Бертран Рассел в книзі «Human Society in Ethics and Politics» (1954) стверджував, що «єдине, що врятує людство — це співпраця», а конкуренція є руйнівною для суспільної моралі [70]. В сучасній економічній науці активно розвивається концепція sharing economy (шерінг-економіки або економіки спільного споживання), яку зокрема розвиває перша жінка-Нобелівська лауреатка з економіки (2009) Еліно́р Остро́м [73]. Вона обґрунтувала, що громади можуть ефективно управляти спільними ресурсами (ліси, пасовища, вода) через співпрацю та правила, встановлені спільноту, без потреби у приватизації чи державному контролі [49]. Інші економісти, як Джеремі Ріфкін (Jeremy Rifkin) або Требор Шольц (Trebora Scholz) розглядають реальність економіки співробітництва в цифрову добу, просуваючи ідею Collaborative Commons (спільного співробітництва) [47], яка уже активно використовується великими компаніями, як Uber або Airbnb, або в проектах коворкінга, колівінга тощо [49]. В цей час, в математиці теорія ігор розвиває моделі на основі рівноваги Неша [19]: ефективність Парето, ітераційна дилема в'язня, стратегія «ока за око» (Tit-for-Tat), які доводять, що, незважаючи на миттєву вигоду стратегії конкуренції та зради, у довгостроковій перспективі завжди виграє стратегія співпраці [69].

3.3.11.3 Відповідь на етичну дилему Вебера

Застосування етики автентичності стосовно своїх релігійних переконань є вирішенням згаданої вище дилеми Макса Вебера про баланс між етикою переконань (або, релігійною термінологією, заповідей, які даються згори) і етикою відповідальності (або їхнім практичним застосуванням) в індивідуальній площині. На особистому рівні принцип людини як вищої мети, а не засобу, сприяє гармонійним рівноправним стосункам, які призводять до співпраці і єдності громади. В той же час, на соціальному рівні діють принципи справедливості, що викладено в наступному розділі.

3.4 Соціальний та колективний вимір справедливості в релігії бахаї

Справедливість у вченні бахаї постає як дворівнева система, що охоплює як внутрішні чесноти душі, так і зовнішні структури суспільства. На колективному рівні справедливість трансформується у силу, що забезпечує соціальну стабільність та мир. Вона розглядається як «світильник» і «охоронець» людського роду, без якого світовий порядок приречений на дезінтеграцію [42]. Справедливість у соціальному вимірі вимагає не лише формальної рівності перед законом, а й активного усунення бар'єрів, що перешкоджають розвитку потенціалу кожної групи населення.

3.4.1 Органічна метафора людства як єдиного тіла

Центральною метафорою соціальної справедливості у релігії бахаї є порівняння людства з людським тілом. Ця метафора підкреслює органічну взаємозалежність усіх членів суспільства. Відповідно до цієї логіки, благополуччя кожного органу (індивіда чи групи) залежить від благополуччя всього тіла, і навпаки. Соціальна справедливість, таким чином, визначається як набір умов, що дозволяють кожній частині «соціального організму» розвивати свої приховані таланти та робити внесок у загальне процвітання [50].

Цей підхід радикально змінює бачення соціальних проблем. Наприклад, расова дискримінація або гендерна нерівність розглядаються не просто як порушення прав окремих осіб, а як хвороба, що виснажує організм людства, перешкоджаючи його колективному прогресу. Справедливість вимагає

системного підходу до лікування цих «хвороб» через освіту, інституційні зміни та розвиток нових патернів стосунків.

3.4.2 Два стовпи справедливості: нагорода і кара

Писання Бахаулли містять твердження, що «той, хто виховує світ, — це Справедливість, бо вона підтримується двома стовпами: нагородою і карою» [40]. Ці два елементи розглядаються як фундаментальні механізми, що забезпечують дисципліну та розвиток людської цивілізації. Бахаулла стверджує, що намет світового порядку стоїть на цих двох опорах, і без них людське суспільство зануриться в хаос та свавілля.

Функціонування нагороди і кари базується на двох основних мотивах людської діяльності: надії на винагороду та страху перед покаранням. У контексті управління державою Абдул-Баха наголошує, що офіційні особи, які не мають ні надії на нагороду, ні страху перед карою, схильні діяти несправедливо. Таким чином, ці два стовпи діють як зовнішні регулятори поведінки, що допомагають стримувати нижчу природу людини та спрямовувати її енергію на конструктивні цілі.

Слід розрізняти політичні та божественні нагороди і кари. Політичні та соціальні наслідки стосуються земного життя і регулюються законами держави або релігійної спільноти. Божественні ж наслідки стосуються духовного стану душі як у цьому світі, так і в наступному. Усвідомлення божественної справедливості, де ніщо не залишається без відповіді, є потужним фактором формування етичної поведінки, особливо серед тих, хто наділений владою.

Застосування цих принципів починається з освіти дітей. Писання бахаї вказують на те, що освіта має поєднувати як наукові дисципліни, так і духовні принципи, які плекають чесноти і формують гарний характер. Абдул-Баха каже, що кожна дитина — це світло для людства — або його темрява. Все залежить від духовного і матеріального виховання. Головним рушієм, безумовно, слугує щирий інтерес дитини до пізнання світу, тому в основі лежить позитивна мотивація. Але і острах покарання теж має педагогічну дію. Духовна освіта в будь якої релігії базується на принципах заохочення і покарання, вони допомагають дитині уникати забороненого та прикрашати себе чеснотами. Виховання має бути збалансованим, щоб не призвести до фанатизму чи невігластва.

3.4.3 Етична дихотомія: особисте прощення проти колективної справедливості

Один із найбільш тонких та важливих аспектів вчення бахаї про справедливість полягає у чіткому розрізненні між етикою особистих стосунків та вимогами соціального ладу. Це розрізнення базується на ідеї, що чесноти, які прикрашають індивіда, можуть бути згубними, якщо вони неконтрольовано застосовуються до всього суспільства.

3.4.3.1 Індивідуальне прощення

На рівні міжособистісних стосунків бахаї закликаються до абсолютної любові, милосердя та готовності прощати. Якщо одна особа ображає або завдає шкоди іншій, постраждалий має право і духовний обов'язок пробачити кривдника. Абдул-Баха роз'яснює, що слова Христа про «підставлення іншої щоки» стосуються саме особистих стосунків. Людині краще не шукати

помсти, оскільки помста є формою агресії, яка приносить лише тимчасове внутрішнє задоволення, але руйнує душу та соціальні зв'язки [34].

Особисте прощення є ознакою духовної зрілості. Проте воно має свої межі: людина може пробачити те, що стосується її особисто, але вона не має права «прощати» агресора від імені іншої особи або всієї громади [34].

3.4.3.2 Колективна справедливість

Зовсім інша логіка діє на рівні суспільства та його інституцій. Абдул-Баха категорично стверджує, що «продовження існування людства залежить від справедливості, а не від прощення» [34]. Якщо суспільство почне практикувати абсолютне прощення щодо вбивць, гвалтівників та тиранів, світ швидко зануриться в хаос, а основи людського життя розпадуться.

Суспільне тіло (держава, громада, міжнародні інституції) зобов'язане захищати права кожного громадянина. Покарання злочинця інституцією не є актом помсти; це акт захисту. Мета інституційної кари полягає у стримуванні інших від вчинення подібних злочинів та у фізичному захисті невинних від агресії.

3.4.3.3 Метафора вовка та отари

Для ілюстрації цієї концепції Абдул-Баха використовує образ вовка та вівці. Якщо вовк заходить до кошари, пастух, який «прощає» вовка і дозволяє йому розірвати отару, чинить не акт милосердя, а акт жорстокої несправедливості щодо овець. Справжня справедливість вимагає зупинити вовка. Так само, якщо хтось нападає на іншу людину, обов'язком свідка є запобігти нападу, навіть якщо особисто свідок готовий прощати власні образи.

Ця модель дозволяє спільноті бахаї інтегрувати високі ідеали християнської любові з практичною необхідністю підтримання правопорядку.

Справедливість виступає як межа, що не дозволяє милосердю перетворитися на потурання злу.

3.4.4 Нарада: процесуальна справедливість у дії

Коллективна справедливість потребує відповідного методу прийняття рішень, який би виключав тиранію більшості або маніпуляції меншості. У вірі бахаї таким методом є нарада або консультація (consultation). Консультація розглядається не просто як обмін думками, а як духовна технологія для виявлення істини та забезпечення справедливості у будь-якій справі — від сімейних питань до глобального управління [57].

Ефективність консультації як інструменту справедливості залежить від дотримання певних етичних та процедурних вимог учасниками [48]:

- Повна відвертість та ввічливість: Учасники повинні висловлювати свої думки абсолютно вільно, але в манері, що не ображає інших.
- Відсутність власності на ідеї: Коли ідея висловлена, вона перестає належати індивіду і стає надбанням групи. Це запобігає виникненню егоїстичних суперечок та фракційності.
- Пошук консенсусу або підпорядкування більшості: Метою консультації є одностайність, але якщо вона недосяжна, рішення приймається більшістю голосів і стає обов'язковим для всіх, включаючи тих, хто був проти.

- Єдність дій після рішення: Справедливість консультативного процесу підтверджується тим, що вся громада одностайно підтримує прийняте рішення. Бахаї вірять, що навіть помилкове рішення, виконане в єдності, швидше виявить свою помилковість, ніж правильне рішення, саботоване незгодою.

Процес наради в інституціях бахаї розроблений таким чином, щоб мінімізувати вплив особистих симпатій, антипатій та групових інтересів. Вона є «світільником керівництва», що дозволяє групі бачити реальність об'єктивно. Включаючи в обговорення різноманітні перспективи, особливо тих груп, які традиційно були позбавлені голосу (наприклад, жінок або меншин), консультація втілює дистрибутивну справедливість на рівні інтелектуального внеску [60].

3.4.5 Трансформація системи правосуддя від кари до освіти

Незважаючи на визнання важливості «стовпа кари», вчення бахаї пропонують радикальну довгострокову стратегію мінімізації злочинності через освіту. Абдул-Баха стверджує, що сучасні держави помиляються, зосереджуючись лише на вдосконаленні кримінальних законів та будівництві в'язниць [34]. Такий підхід не виправляє злочинця, а часто призводить до деградації його характеру [2].

Справжня «Божественна цивілізація» [35] — це суспільство, де злочинність стає рідкісним явищем не через страх перед шибеницею, а через високий рівень моральної свідомості громадян. Освіта має бути спрямована на те, щоб людина бачила у самому злочині «найбільшу муку». Якщо люди будуть освічені в науках, мистецтвах та духовних цінностях, їхня внутрішня природа

зміниться настільки, що вони будуть шукати радості у служінні людству, а не в порушенні прав інших.

Тексти бахаї критикують матеріальну цивілізацію за її неспроможність стримати зло через зовнішній тиск. Натомість пропонується концепція, де «суспільне тіло» спрямовує всі ресурси на розвиток талантів та чеснот кожної душі. Справедливість у цьому контексті — це надання рівних можливостей для духовного та інтелектуального зростання, що в результаті робить систему кримінального правосуддя другорядною та допоміжною.

3.4.6 Справедливість як основа світового миру та глобального управління

У сфері міжнародних відносин справедливість є єдиним надійним фундаментом для «Найбільшого Миру». Бахаулла закликав правителів світу зібратися на загальну асамблею, щоб встановити кордони держав, обмежити озброєння та розробити систему колективної безпеки. [43] Подробніше принципи бахаї щодо колективної безпеки і миру розкриваються в розділі **Новий Світовий Лад**.

Справедливість у міжнародному масштабі вимагає, щоб кожна держава розглядала інтереси всього людства як власні. Якщо якась нація порушує міжнародне право або здійснює агресію, всі інші нації зобов'язані «повстати разом», щоб зупинити її [39]. Це є прямим застосуванням принципу захисту слабого від сильного на рівні геополітики. Світовий порядок не може базуватися на егоїстичних національних інтересах; він повинен спиратися на верховенство права та справедливий арбітраж.

3.4.7 Економічна справедливість і усунення крайнощів

Коллективний вимір справедливості також включає економічний аспект. Вчення Бахаї наполягає на необхідності усунення крайнощів багатства та бідності. Величезна нерівність у розподілі ресурсів розглядається як форма системної несправедливості, що підживлює війни та соціальні конфлікти. Хоча релігія Бахаї не проповідує повну економічну рівність (оскільки здібності та потреби людей різні), він вимагає створення механізмів (наприклад, прогресивного оподаткування та системи соціального забезпечення), які гарантували б кожній людині гідний рівень життя та можливість розвитку [55].

3.4. 8 Висновки. Справедливість як джерело єдності та солідарності

Кінцевою метою справедливості у Вірі Бахаї є встановлення фундаментальної єдності серед людей. Справедливість не є самоціллю; вона є засобом перетворення різнорідних та конфліктуючих груп на єдину, злагоджену спільноту. Тільки тоді, коли права кожного захищені, коли внесок кожного цінується, і коли закон діє безсторонньо, люди зможуть по-справжньому довіряти один одному та працювати заради спільного блага.

Справедливість є тим «світлом», яке, за словами Бахаулли, якщо засяє над світом, повністю трансформує його обличчя. Це перетворення від світу пригнічення та агресії до світу, що характеризується «чистотою поведінки» та взаємною любов'ю і повагою.

3.5 Адміністрація бахаї як архітектура божественної справедливості

Адміністративний Лад Віри Бахаї є унікальним в історії релігій, оскільки його принципи, інститути та методи функціонування були чітко і недвозначно встановлені самим Засновником релігії — Бахауллою. Це усуває потребу в історичних нашаруваннях або людських інтерпретаціях щодо того, як має керуватися громада. Бахаї вірять, що цей порядок є «дитиною Завіту», яка поступово розвивається, щоб стати взірцем для світової цивілізації [78].

Ще однією унікальною рисою адміністративного устрою Віри є те, що він не відокремлюється від індивідуальних духовних заповідей і є невід'ємною частиною духовного вчення бахаї. Справа в тому, що, так як індивідуальні, так і колективні зусилля людей слугують одній вищій цілі — єдності людства, тож колективна єдність і застереження проти розколу не менш важливі, ніж особистий «мистичний зв'язок, що поєднує людину з Богом» [61]. Тому адміністративний лад Віри, за словами Шогі Еффенді, постає «ядром і моделлю» (nucleus and pattern) нового світового ладу, який має об'єднати людство [78].

Цілісність Адміністративного Ладу забезпечується через інститут Завіту. На відміну від біблійного розуміння Завіту як кодексу божественних законів, яким має слідувати віряни, Завіт Бахаулли має ще і адміністративну частину. Бахаулла призначив свого старшого сина, Абдул-Баха, Центром Завіту та єдиним уповноваженим тлумачем своїх Писань [3]. Це забезпечило захист релігії від розколів, які зазвичай виникали після смерті засновників інших віровчень. Абдул-Баха, у свою чергу, у своїй Волі й Заповіті призначив Шогі

Еффенді Хранителем Віри та окреслив процес створення Всесвітнього Дому Справедливості.

Адміністративний Порядок складається з двох гілок, які Шогі Еффенді назвав «близнюками-наступниками» Бахаулли та Абдул-Баха:

1. **Хранительство:** Гілка, відповідальна за духовне керівництво та авторитетне тлумачення Священних Текстів.
2. **Всесвітній Дім Справедливості:** Найвищий законодавчий та керівний орган, наділений повноваженнями втілювати закони бахаї, а також доповнювати та адаптувати їх до потреб часу.

Незважаючи на те, що після смерті Шогі Еффенді у 1957 році лінія Хранителів перервалася, Всесвітній Дім Справедливості, вперше обраний у 1963 році, виконує роль глави Віри, забезпечуючи безперервність божественного керівництва [21].

Шогі Еффенді зазначав, що Адміністративний Лад бахаї не може бути класифікований як суто демократія, аристократія чи автократія [66]. Він гармонійно поєднує позитивні риси кожної з цих систем, уникаючи їхніх недоліків.

- **Демократичний елемент** полягає у загальному праві вірян обирати органи управління без будь-яких привілеїв чи агітації.
- **Аристократичний елемент** відображається у вимогах до високих моральних та інтелектуальних якостей тих, хто обирається до Зборів або призначається в окрему гілку «радників».

- **Теократичний елемент** проявляється у вірі в те, що Всесвітній Дім Справедливості отримує божественне натхнення та захищений від помилок у своїх рішеннях.

3.5.1 Концепція Дому Справедливості

Назва «Дім Справедливості» (Bayt al-‘Adl) безпосередньо вказує на головну мету цих інститутів — бути осередками, де втілюється божественна справедливість. Бахаулла встановив, що такі інститути повинні бути засновані в кожному місті [40].

На сучасному етапі розвитку, який Шогі Еффенді назвав Епохою Становлення, місцеві та національні органи управління носять тимчасову назву «Духовні Збори». Це пов'язано з тим, що людство ще не досягло повної зрілості, і Віра Бахаї ще не визнана в такій мірі, щоб ці органи могли повноцінно виконувати функції Домів Справедливості в юридичному сенсі.

1. **Місцеві Духовні Збори:** Обираються щорічно в перший день свята Різван (20-21 квітня) у кожній місцевості, де проживає щонайменше дев'ять дорослих бахаї. Вони відповідають за благоустрій громади, освіту дітей, вирішення конфліктів та організацію свят.
2. **Національні Духовні Збори:** Обираються щорічно на національних з'їздах делегатами, які, у свою чергу, обираються на місцевому рівні. Національні Збори керують справами Віри в масштабах країни, взаємодіють з урядами та координують діяльність місцевих громад.

3. **Всесвітній Дім Справедливості:** Найвищий орган, що обирається кожні п'ять років членами всіх Національних Духовних Зборів світу. Його резиденція знаходиться на горі Кармель у Хайфі [60].

Доми Справедливості наділені широким спектром обов'язків, спрямованих на загальний добробут людства:

- **Законодавча діяльність:** Тільки Всесвітній Дім Справедливості має право видавати нові закони щодо питань, не висвітлених прямо у Писаннях.
- **Адміністрування соціальних справ:** Забезпечення освіти, допомога бідним, хворим та слабким.
- **Сприяння миру:** Просування ідей глобальної єдності та безпеки, а також вирішення суперечок між націями в майбутньому.
- **Захист прав людини:** Гарантування особистих свобод та ініціатив індивіда.

3.5.2 "Правителі" та "вчені": гармонія двох гілок адміністрації

Хоча після смерті Шогі Еффенді лінія Хранителів перервалася, а Головою Віри став обраний верховний орган, Всесвітній Дім Справедливості, адміністрація бахаї продовжує гармонійно поєднувати обидві гілки влади, таким чином, поєднуючи демократичні і аристократичні принципи управління:

3.5.2.1 Правителі: обрані інституції

До цієї групи належать Духовні Збори всіх рівнів та Всесвітній Дім Справедливості. Вони наділені владою приймати рішення, розпоряджатися фондами та встановлювати правила. Їхня функція — управління.

3.5.2.2 Вчені: призначені інституції

Ця гілка бере свій початок від інституту Десниць Справи Божої, окремих видатних бахаї, яких призначали особисто Бахаулла, Абдул-Баха та Шогі Еффенді, яких Бахаулла називав «вченими» і задача яких була навчання Віри і захист громади від зовнішніх і внутрішніх загроз. Після смерті Шогі Еффенді в 1957 році саме Десниці перейняли управління справами Віри аж до призначення в 1963 році Всесвітнього Дому Справедливості, після чого передали владні повноваження йому, проявивши унікальний приклад добровільного відречення від влади заради єдності і цілісності Завіту. Всесвітній Дім Справедливості вивчив питання призначення Десниць і дійшов висновку, що сам не має повноважень призначати нових. Тож Десниці пішли з життя один за одним, останній, Алі Мухаммад Варга, помер в 2002 році. Але повноваження і функції Десниць перейшли на колегіальні органи, що призначаються Всесвітнім Домом Справедливості. Для продовження функцій «вчених» Дім Справедливості створив інституції Радників, Допоміжних Колегій та їхніх асистентів [81].

Ця система, яка виглядає як система стримувань та противаг, насправді такою не є. Функції двох гілок не перетинаються, рішення приймають обрані органи, радники не мають права рішення. Але через конструктивну взаємодію, коли керівництво Дому Справедливості відбувається через обидві гілки, і обидва типу інституцій через механізм наради допомагають одне одному, забезпечуючи, з одного боку, дієве управління, а з іншого —

постійне духовну настанову та захист від помилок у функціонуванні самих адміністративних органів [60].

3.5.3 Принцип зрілості людства і колективної еволюції

Вчення бахаї розглядає історію людства як процес поступового розвитку, аналогічний росту окремої людини від немовляти до дорослого. Бахаулла стверджує, що сучасна епоха є часом переходу людства до стадії колективної зрілості. Людство пройшло через кілька етапів еволюції, кожен з яких вимагав відповідного рівня єдності та соціальних структур:

1. **Сім'я, рід, клан, плем'я:** Початкові форми солідарності.
2. **Місто-держава:** Розширення взаємозалежності в межах міських центрів.
3. **Нація:** Сучасний рівень суверенітету, який, на думку бахаї, уже не здатний вирішувати глобальні проблеми.
4. **Світова спільнота:** Кінцева мета поточної епохи — об'єднання всіх народів в одну загальнолюдську сім'ю.

Турбулентність сучасного світу — війни, економічні кризи, соціальні протести — бахаї інтерпретують як симптоми перехідного періоду, схожого на підлітковий вік. Старі інститути та ідеології, що базувалися на обмежених інтересах націй чи класів, більше не працюють. Зрілість людства вимагає відмови від методів суперництва та конфронтації на користь співпраці та консультації [78].

Ознакою зрілості є усвідомлення єдності людського роду. Цей принцип передбачає органічну зміну самої структури суспільства. Світова зрілість принесе з собою нові спроможності, зокрема можливість створення світового парламенту, світового суду та міжнародних збройних сил для підтримки колективної безпеки.

3.5.4 Демократичні інституції та виборчий етос бахаї

Демократія в розумінні бахаї — це не боротьба за мандати, а сакральний процес пошуку найбільш кваліфікованих і духовно розвинених осіб для служіння громаді.

Однією з найбільш радикальних рис системи бахаї є повна заборона агітації, номінацій та існування партій. Будь-які спроби індивіда просувати себе або інших як кандидатів розглядаються як несумісні з духом Віри та ознака невідповідності для служіння.

Виборці повинні підходити до голосування в атмосфері молитви та роздумів, звертаючись до Бога за керівництвом. Вони мають вивчати якості можливих членів зборів, не обговорюючи конкретні імена з іншими виборцями.

Шогі Еффенді визначив п'ять основних якостей, якими повинні володіти обрані представники [76]:

1. **Беззастережна лояльність:** Відданість принципам Віри та Завіту.
2. **Самовіддана відданість:** Готовність ставити інтереси громади вище особистих.

3. **Добре тренований розум:** Інтелектуальна здатність аналізувати складні питання.
4. **Визнана здатність:** Досвід та навички в управлінні чи соціальній діяльності.
5. **Зрілий досвід:** Розуміння людської природи та життєва мудрість.

Важливо зазначити, що обрання до Зборів не надає індивіду жодної особистої влади чи привілеїв. В Вірі Бахаї не існує інституції священнослужителів, Бахаулла встановив принципи самостійного пошуку істини, рівноправності людей перед Богом, тому нерівні відносини між пастором і паствою уже неможливі. Влада належить не окемій людині, а інституції в цілому, і лише тоді, коли вона збирається і приймає рішення колегіально і офіційно. Індивідуальні члени Зборів мають такий самий статус, як і всі інші бахаї, і повинні проявляти максимальне смирення у своєму служінні [60].

3.5.5 Метод наради

Нарада або консультація (consultation) є універсальним принципом, який повсюдно застосовується в житті, починаючи з рівня родини. Але вона особливо необхідна і є фундаментальним механізмом функціонування всіх інституцій бахаї. Це процес колективного пошуку істини, який відрізняється від парламентських дебатів чи політичних дискусій.

Учасники консультації повинні дотримуватися певних етичних норм для досягнення результату:

- **Відмова від егоцентризму:** Коли людина висловлює ідею, вона повинна негайно «відпустити» її. Ідея стає власністю групи, і ніхто не повинен відчувати образу, якщо його пропозиція була відхилена або критикувалася.
- **Свобода та правдивість:** Кожен зобов'язаний висловлювати свої думки максимально чесно, але з ввічливістю та повагою до інших.
- **Пошук єдності, а не перемоги:** Метою консультації є досягнення консенсусу. Якщо ж виникають розбіжності, рішення приймається більшістю голосів, і після цього вся громада, включаючи меншість, повинна щиро підтримувати це рішення.
- **Використання фактів:** Справжня консультація базується на достовірній емпіричній інформації та духовних принципах, а не на емоціях чи упередженнях.

Консультація розглядається як наріжний камінь соціальної трансформації. Вона дозволяє інтегрувати різноманітні точки зору, що особливо важливо в мультикультурних громадах. Через консультацію бахаї прагнуть звести нанівець боротьбу за владу та замінити її духом служіння загальному благополуччю.

3.5.6 Загальна участь

Загальна участь (universal participation) — це не просто гасло, а духовна необхідність для здоров'я релігійної громади. Вільям Хетчер відмічає, що в сучасному світі існує викривлена уява, що ніби делегування владних повноважень в результаті виборів звільняє людину від відповідальності за

громадське життя. Хетчер стверджує, що загальна участь індивідів в житті громади як один із принципів релігії бахаї — це нова парадигма, до якої рухатиметься людство найближчим часом. Щоби подолати апатію «простої людини», від якої нічого не залежить [57].

Кожен бахаї має право та обов'язок брати участь у житті громади через:

- **Свята Дев'ятнадцятого Дня:** Згідно з календарем бахаї, де рік поділений на 19 місяців по 19 днів, кожний перший день місяця присвячений регулярним зборам громад на місцевому рівні. Свята 19 дня складаються з духовної частини (молитви і читання Писань), адміністративної (нарада вірних між собою і зворотній зв'язок з Місцевими Зборами) та соціальної (спілкування). Хетчер зазначає, що відмінністю цього механізму є те, що кожна пропозиція вірян має бути передана Духовним Зборам для подальшого розгляду і прийняття рішень.
- **Служіння в інституціях:** Збори призначають різні комітети для виконання конкретних завдань — від навчання дітей до організації соціальних проектів.
- **Внески до Фонду:** Фінансування діяльності Віри здійснюється виключно самими бахаї на добровільній основі. Бахаї не приймають грошей в фонд від небахаї. Також Збори не можуть вимагати грошей, але віряни розуміють, що матеріальні засоби необхідні для реалізації духовних цілей. Шогі Еффенді називає фонди «живою кров'ю Віри», яка має циркулювати для того, щоби громада розвивалася в здоровий спосіб.

- **Соціальна дія:** Участь у проектах соціального та економічного розвитку, спрямованих на покращення життя всього суспільства, незалежно від релігійної належності [21].

Сучасна стратегія розвитку бахаї зосереджена на створенні навчальних програм (інститутів підготовки), які допомагають людям будь-якого віку розвивати навички служіння. Це створює умови для «загальної участі», де кожен знаходить своє місце у будівництві громади. Процес навчання базується на циклі «дія — роздуми — консультація — вивчення», що забезпечує постійний розвиток та адаптацію методів роботи до місцевих умов.

3.5.7 Участь у дискурсах суспільства

Бахаї активно беруть участь у конференціях та дебатах з питань прав людини, сталого розвитку, прав жінок та екології. Вони пропонують свій досвід побудови єдності в різноманітних громадах як внесок у розвиток цивілізації. Справедливість тут проявляється у захисті гідності кожної людини та просуванні ідеї про те, що інтереси частини (нації, класу) мають бути підпорядковані інтересам цілого (людства).

3.5.8 Висновок

Адміністративний Лад Віри Бахаї є найбільш повним та практичним вираженням концепції справедливості в цій релігії. Він не обмежується лише управлінськими аспектами, а охоплює саму природу людських стосунків та колективної еволюції. Через систему Домів Справедливості, засновану на унікальних виборчих принципах та методі наради (консультації), бахаї

прагнуть реалізувати видіння Бахаулли про світ, де справедливість є «світлом людей», а єдність — їхньою невід'ємною ознакою.

Принцип зрілості людства надає цьому порядку історичну легітимність, стверджуючи, що перехід до світового управління є природним та неминучим етапом розвитку. Водночас вимога універсальної участі нагадує, що справедливий лад не може бути нав'язаний зверху; він повинен вирости із кожної людини, яка бере на себе відповідальність за добробут своєї родини, своєї громади та всієї планети. Адміністративний Порядок бахаї, таким чином, виступає як система духовного виховання, де людство вчиться жити згідно з найвищими ідеалами правдивості, надійності та любові.

3.6 Новий Світовий Лад

Термін «Царство Боже на землі» у текстах бахаї інтерпретується як стан суспільства, в якому воля Бога, виражена через принципи любові, справедливості та єдності, стає керівним принципом усіх людських справ. Воно досягається не в результаті раптового божественного втручання, яке скасовує закони природи чи історії, а є логічним завершенням тривалого процесу інтеграції людства, що триває тисячоліття. Бахаї розглядають історію як послідовність етапів розширення соціальної єдності: від сім'ї до племені, від міста-держави до нації, і, нарешті, до світового об'єднання [77].

Ця трансформація передбачає два взаємопов'язані процеси: духовне відродження людства та створення відповідних адміністративних структур. Духовний аспект полягає у зміні свідомості людей, прийнятті ідеї єдності людського роду як вищої лояльності, що перевершує національні, расові чи релігійні обмеження. Без такої внутрішньої зміни будь-які міжнародні інституції залишатимуться лише «красивим тілом без духу» [78].

З іншого боку, інституційний аспект — це розбудова «Нового Світового Порядку» Бахаулли, який Шогі Еффенді, Хранитель віри бахаї, описав як систему, що не має аналогів у минулому. Ця система включає Світову Співдружність, у межах якої всі нації, раси та класи будуть тісно і назавжди об'єднані, зберігаючи при цьому свою автономію та культурне розмаїття [21].

Цей процес супроводжується «двома паралельними процесами» у сучасному світі: процесом руйнування (дезінтеграції) старих порядків, що супроводжується конфліктами, хаосом та занепадом моралі, та процесом творення (інтеграції), який проявляється у зростанні глобальної свідомості,

міжнародному співробітництві та розвитку бахаї спільноти. Бахаї вірять, що «анархія, притаманна державному суверенітету», наближається до свого апогею, і людство, виснажене війнами та кризами, буде змушене прийняти модель єдиного світу [77].

3.6.1 Концепція Малого Миру

Малий Мир (Lesser Peace) є критично важливою концепцією у вченні бахаї, оскільки він позначає перехід від епохи національних конфліктів до епохи міжнародної стабільності. На відміну від Найвеличнішого Миру, який є духовним союзом, Малий Мир — це суто політична угода між урядами світу. Він не вимагає від людей масового прийняття віри бахаї, а ґрунтується на усвідомленні національними лідерами того, що сучасні технології знищення роблять війну абсолютно недоцільною та небезпечною для самого виживання людства.

Бахаулла у своїх листах до королів та правителів XIX століття закликав їх скликати велику асамблею для обговорення шляхів встановлення миру. Він наголошував, що оскільки правителі відмовилися від «Найвеличнішого Миру» (який передбачав би прийняття його одкровення), вони повинні принаймні триматися «Малого Миру», щоб полегшити тягар своїх народів.

Основні характеристики Малого Миру включають:

1. **Всеосяжний Договір:** Глави держав повинні укласти обов'язковий договір, який визначить принципи міжнародних відносин та зафіксує зобов'язання кожної нації.

2. **Непорушність кордонів:** Угода має чітко встановити межі кожної держави, щоб усунути територіальні претензії як джерело майбутніх конфліктів.
3. **Скорочення озброєнь:** Нації повинні домовитися про обмеження своїх армій до рівнів, необхідних лише для підтримки внутрішнього порядку та забезпечення власної безпеки у визначених межах.
4. **Колективна відповідь:** Найважливішим елементом є домовленість про те, що якщо одна держава порушить умови договору або виявить агресію проти іншої, усі інші держави світу повинні об'єднатися і «приборкати агресора».

Шогі Еффенді зазначав, що Малий Мир може настати як результат свідомого вибору лідерів, так і під тиском «непередбаченої катастрофи» [6], яка змусить нації відмовитися від своїх егоїстичних прагнень. Хоча багато бахаї у минулому інтерпретували тексти так, ніби Малий Мир мав настати до 2000 року, Всесвітній Дім Справедливості роз'яснив, що точні дати не зафіксовані в писаннях, і цей процес може зайняти більше часу, проходячи через численні стадії консолідації [82]. Проте створення Організації Об'єднаних Націй розглядається як важливий, хоча і недосконалий, крок у напрямку формування інституцій Малуго Миру [77].

3.6.2 Приоритет міжнародних інституцій над національними суверенітетами

Центральним викликом для сучасної міжнародної системи бахаї вважають фетишизацію національного суверенітету, який розглядається як перешкода

для органічної єдності людства. Світовий лад, передбачений в ученні бахаї, передбачає створення «Світової Наддержави», яка наділяється певними правами, що традиційно належали виключно національним державам. Це не означає скасування націй, а радше їхнє перетворення на автономні складові одиниці світової федерації, подібно до того, як штати або провінції існують у межах національної держави.

Шогі Ефенді детально описав необхідні повноваження цієї світової федерації [78]:

- **Відмова від права на війну:** Усі нації мають добровільно відмовитися від претензій на ведення війни та права на утримання армій для агресивних цілей.
- **Світовий контроль над ресурсами:** Світовий законодавчий орган повинен мати повноваження контролювати ресурси планети для забезпечення їхнього справедливого розподілу та запобігання економічній експлуатації одних націй іншими.
- **Міжнародне оподаткування:** Світовий уряд повинен мати право на певні види оподаткування для фінансування глобальних проєктів, підтримки міжнародних сил безпеки та допомоги менш розвинутим регіонам.
- **Верховенство світового права:** Закони, прийняті світовим парламентом, повинні бути обов'язковими для всіх держав-членів і мати пріоритет над національним законодавством у питаннях міжнародного значення.

У таблиці нижче наведено порівняння між поточною системою міжнародного права та моделлю світової федерації, яку пропонує учення бахаї.

Параметр	Поточна система (пост-Вестфальська модель)	Модель всесвітньої федерації
Основа суверенітету	Абсолютний суверенітет окремих держав.	Обмежений суверенітет у межах глобальної співдружності.
Застосування сили	Право на самооборону та війну як інструмент політики.	Повна відмова від війни; застосування сили лише міжнародними силами порядку в окремих випадках.
Законодавство	Міжнародні договори, які держави можуть ігнорувати.	Світовий парламент із правом приймати обов'язкові закони.

Правосуддя	Добровільна юрисдикція Міжнародного Суду.	Обов'язкова юрисдикція Світового Трибуналу.
Економіка	Економічна конкуренція та протекціонізм.	Світова валюта, уніфіковані ресурси та вільна торгівля.

Ця модель базується на принципі «єдність у розмаїтті». Вона рішуче відкидає надмірну централізацію та будь-які спроби нав'язати унітарну культуру чи спосіб життя. Мета полягає не в поглинанні націй, а в координації їхніх зусиль заради спільного блага, що дозволить кожному народу розвивати свої унікальні таланти та традиції в умовах безпеки та миру [60].

3.6.3 Структурна архітектура світового уряду

Бахаїстська система передбачає чіткий поділ влади на глобальному рівні, що включає законодавчу, виконавчу та судову гілки. Кожна з них виконує специфічні функції, спрямовані на підтримку справедливості та органічної єдності світу.

3.6.3.1 Світовий законодавчий орган

Члени цього органу мають бути «довіреними особами всього людства». Шогі Еффенді вказував, що вони повинні обиратися народами у своїх країнах, а їхнє обрання має підтверджуватися національними урядами. Світовий парламент матиме повноваження:

- Регулювати життя та задовольняти потреби всіх народів.
- Контролювати ресурси націй для забезпечення глобальної стабільності.
- Встановлювати єдині стандарти мір, ваги та часу для всієї планети.

3.6.3.2 Світова виконавча влада

Цей орган має бути наділений «вищою і незаперечною владою» для забезпечення виконання рішень парламенту та судів. Він спиратиметься на Міжнародні сили (International Force) — добре озброєний контингент, лояльний до світового уряду, а не до окремих націй. Функція виконавчої влади полягає не в пригніченні національної автономії, а в захисті органічної єдності всієї світової співдружності та забезпеченні негайної відповіді на будь-які загрози миру.

3.6.3.3 Всесвітній Трибунал

Судовий орган системи бахаї повинен мати обов'язкову юрисдикцію у всіх суперечках між державами та іншими елементами світової федерації. Його вердикт має бути остаточним і обов'язковим для виконання, навіть якщо одна

зі сторін не погоджується на розгляд справи. Трибунал виступатиме гарантом міжнародної законності, замінюючи право сили силою права.

Цікаво, що модель управління бахаї на міжнародному рівні має свій прототип у нинішньому **Адміністративному порядку бахаї**, який включає Всесвітній Дім Справедливості — вищий керівний орган віри. Хоча Всесвітній Дім Справедливості зараз керує лише справами громади бахаї, принципи його функціонування (колективне прийняття рішень через консультацію, відсутність індивідуального лідерства, фокус на служінні та справедливості) вважаються втіленням тих ідеалів, на яких має бути побудований майбутній світовий уряд.

3.6.4 Система колективної безпеки та покарання тиранії

Одним із найсуворіших та найдетальніших аспектів бахаї вчення про міжнародний лад є система колективної безпеки. Вона базується на твердженні, що мир не може бути стабільним, якщо він не захищений об'єднаною міццю всієї людської спільноти. Бахаулла чітко сформулював цей принцип: «Якщо хтось із вас підніме зброю проти іншого, повстаньте всі проти нього, бо це не що інше, як явна справедливість» [39].

Ця доктрина передбачає перехід від права на війну до дієвої колективної безпеки. У системі бахаї примус і сила не заперечуються абсолютно, але вони позбавляються свого агресивного характеру і стають інструментами правосуддя в руках законної влади. Абдул-Баха пояснював, що хоча на особистому рівні прощення є чеснотою, на рівні громади пасивність перед обличчям агресії є злочином проти справедливості [34]. При чому загрозу безпеці становлять не тільки воєнні конфлікти, але й тиранії і авторитарні

режими, які придушують права і свободи людей. Бахаулла в «Потаємних Словах» каже: «О правителі земні! Відверніть руки свої від тиранії, адже заприсягнувся Я не пробачати несправедливості жодній людині» [6].

Механізм придушення агресії та тиранії

- **Визначення агресії.** Будь-яке порушення умов світового пакту або нападу на іншу націю.
- **Ультиматум світової спільноти.** Світовий уряд від імені всіх націй вимагає негайного припинення ворожих дій.
- **Застосування сили.** Якщо агресія триває, міжнародні сили безпеки за підтримки всіх націй вступають у дію.
- **Мета втручання.** Не завоювання території, а приведення уряду-порушника до «цілковитої покірності» закону.
- **Покарання тиранії.** У крайніх випадках «род людський в цілому повинен вирішити... знищити той уряд», який систематично порушує права людей та загрожує миру.

Ця система колективної безпеки кардинально відрізняється від балансу сил або військових союзів минулого. Вона не спрямована проти конкретної нації чи ідеології, а захищає саму цілісність світової системи. Крім того, тексти Бахаї наголошують, що в межах цієї системи нації більше не потребуватимуть величезних арсеналів, що дозволить переспрямувати

колосальні кошти з військових витрат на соціальний та економічний розвиток [5].

Важливим аспектом є також ставлення бахаї до внутрішньої тиранії. Вчення стверджує, що уряди несуть відповідальність за захист прав своїх громадян, і міжнародна спільнота має право і обов'язок втручатися, коли ці права масово порушуються. Це переформулюється з сучасною концепцією «Обов'язку захищати» (Responsibility to Protect), яку бахаї активно підтримують у дискурсах ООН. Тиранія розглядається як «хвороба тіла політики», яку необхідно лікувати колективними засобами, щоб запобігти її поширенню та руйнації всього суспільного організму.

3.6.5 Реформа ООН. «Переломна віха для всіх народів»

Міжнародне Співтовариство Бахаї (МСБ, Baha'i International Community), яка представляє Віру на міжнародній арені з 1948 року, виступає з конкретними пропозиціями щодо реформування глобального управління. У 1995 році, до 50-річчя ООН, МСБ видало документ «Переломна віха для всіх народів» (The Turning Point for All Nations), який пропонує дорожню карту трансформації Організації Об'єднаних Націй у дієву структуру світового управління.

Бахаї вважають, що ООН у її поточному вигляді є важливим перехідним етапом, але вона страждає від системних недоліків, таких як право вето та відсутність реальних механізмів примусу до миру. Пропозиції бахаї спрямовані на те, щоб поступово перетворити ООН на ядро майбутньої світової федерації [20].

Основні напрямки реформування за пропозиціями Міжнародного Співтовариства Бахаї:

1. **Посилення Генеральної Асамблеї:** Вона має стати прообразом світового парламенту. Пропонується встановити мінімальні вимоги до членства держав, надати певним резолюціям силу закону та створити комісію для остаточного фіксування міжнародних кордонів.
2. **Реформа Ради Безпеки:** Кінцевою метою є повне скасування права вето, оскільки воно суперечить принципу справедливості та рівності націй. Як перехідний крок, пропонується обмежити використання вето випадками, які зачіпають безпосередні військові інтереси постійних членів.
3. **Створення Міжнародних сил:** ООН повинна мати власний військовий потенціал, незалежний від доброї волі окремих держав. Це дозволило б оперативно реагувати на кризи, не чекаючи на тривалі політичні переговори.
4. **Універсальна валюта:** МБС закликає лідерів розпочати серйозні кроки до створення єдиної світової валюти для стабілізації глобальної економіки.
5. **Єдина міжнародна допоміжна мова:** Бахаулла визначив прийняття людством єдиної допоміжної мови як одну з головних ознак того, що людство досягло зрілості. Це може бути одна з існуючих в світі мов або спеціально створена і затверджена на всесвітньому конгресі. Тоді людини не треба буде вивчати багато мов, достатньо буде знати рідну мову і єдину міжнародну, щоби порозумітися в будь якому куточку

світу. Це ще і значно заощадить витрати на перекладі і освіті і матиме суттєвий глобальний економічний ефект. [2]

6. **Захист прав людини:** Пропонується посилити механізми моніторингу та притягнення до відповідальності за порушення прав людини, розглядаючи такі порушення як загрозу міжнародній безпеці.

Бахаї наголошують, що ці зміни не можуть бути нав'язані зверху, вони мають бути результатом широкого суспільного консенсусу та зростання глобальної свідомості серед звичайних людей [20].

3.6.6 Економічна справедливість та подолання бідності

У бахаї баченні світу справедливість неможлива без докорінної зміни економічних відносин. Шогі Еффенді описував світову громаду майбутнього як систему, в якій економічні бар'єри будуть остаточно знесені, а взаємозалежність капіталу та праці буде офіційно визнана.

Справедливість вимагає ліквідації крайнощів багатства та бідності. Писання бахаї стверджують, що ситуація, коли невелика група людей володіє колосальними ресурсами, тоді як мільйони страждають від голоду, є «глибоко несправедливою і неприпустимою». Світова федерація повинна контролювати ресурси планети не для того, щоб встановити соціалістичну рівність, а для того, щоб гарантувати кожному індивіду економічну безпеку та базовий гідний рівень життя.

Економічні засади світового ладу:

- **Світова валюта:** Усунення валютних маніпуляцій та спекуляцій, спрощення світової торгівлі.
- **Уніфікація ресурсів:** Розподіл сировини та палива за потребами всього людства, а не на основі монополій.
- **Податок на надлишок:** Система оподаткування, яка дозволяє перерозподіляти ресурси на користь нужденних громад.
- **Соціальна опіка:** Гарантований доступ до освіти, медицини та базових послуг як право кожного громадянина світу.
- **Екологічна стабільність:** Глобальне управління ресурсами для захисту довкілля як спільного надбання людства.

Крім інституційних змін, бахаї наголошують на важливості духовної трансформації у сфері споживання та праці. Економіка має базуватися на принципах співпраці та взаємодопомоги, а не на безжальній конкуренції та жадобі. Робота розглядається як форма служіння і поклоніння Богу, що надає праці священного характеру. [60]

3.6.7 Екологічна справедливість та закони природи

В розділі, присвяченому традиційним релігіям корінних народів, була акцентована увага на справедливість як універсальний космічний закон, якому підкоряються навіть боги. Причинно-наслідковий зв'язок між діями людини і наслідками в світі природи добре усвідомлений в доктрині бахаї. Порушення природного балансу неминуче призводить до «кари» у формі екологічних криз, які змушують людство переглядати свої дії. Повага до

природи та сталий розвиток є актами справедливості щодо майбутніх поколінь та самої планети.

За словами Бахаулли: *«Природа за своєю суттю є втіленням Мого Імені, Творця, Создателя... Природа — це Божя Воля і її вираження в умовному світі та через нього»* [5]. З одного боку, всі багатства природи створені для використання людства і просування людської цивілізації, «вічної в минулому, вічної в майбутньому». З іншого боку, людина має не тільки користуватися її багатствами, але і дбати про неї як божественне створіння. Бахаулла призиває людей бути скромними в своїх потребах і вчитися цьому від природи:

«Хто забажає піднятися над своїми братами, той нехай спочатку впадінеться землі, по якій ступають ноги всього людства. Кожен, хто ходить по землі, відчуває під ногами її смирення і лагідність. Знайте, що земля є джерелом усього доброго, всього багатства і всього знання. Вона терпить усе, що на неї кладуть, і з неї виникає все, що приносить користь людині. Подивіться на її покору і зрозумійте, що означає істинне смирення» [39].

В Кітаб-і-Акдас (Найсвятішій Книзі), книзі законів і заповідей Бахаулли, є окремі принципи, на основі яких людина має обмежувати своє втручання в природу. Наприклад, стосовно полювання, Бахаулла предписує не вполювати більше, ніж треба для проживання [40]. Абдул-Баха закликав вірних навіть не кривдити тварин, які не нападають на людей [2].

Справедливість розглядається як закон, що пронизує всю реальність — і фізичну, і духовну. Людина, будучи частиною світової системи, не може безкарно руйнувати навколишнє середовище.

3.6.8 Подолання упереджень та роль жінок

Справедливість як міжнародний лад неможлива без усунення глибоких психологічних та соціальних бар'єрів, які розділяють людство. Бахаї ідентифікують расизм, націоналізм та статеву нерівність як головні перешкоди на шляху до миру.

Расизм називається «найглибшою та найстійкішою раною» на тілі суспільства, яка паралізує прогрес. Справедливий лад вимагає не просто толерантності, а активного виправлення історичних несправедливостей та визнання абсолютної рівності всіх рас.

Особлива роль у встановленні миру відводиться жінкам. Вчення бахаї стверджує, що жінки є природними прихильницями миру, оскільки вони найкраще розуміють ціну людського життя. Допоки жінки не будуть допущені до повноправної участі у прийнятті рішень на всіх рівнях — від місцевого до світового — у міжнародній політиці переважатимуть агресивні та змагальні моделі поведінки, що ведуть до війни. Емансипація жінок розглядається не лише як питання прав людини, а як стратегічна умова для стабільності світової федерації [2].

3.6.8 Виклики, кризи та «непередбачена катастрофа»

Бачення майбутнього в ученні бахаї не є наївно-оптимістичним. Тексти Бахаулли та Абдул-Баха попереджають про період великих потрясінь, через які людство повинно пройти, перш ніж воно зможе прийняти принципи Малого Миру. Шогі Еффенді описував цей період як «процес дезінтеграції», в якому старі релігійні, політичні та економічні системи зазнають банкрутства [77].

«Його [людства] теперішній стан і навіть її найближче майбутнє — похмурі, гнітюче похмурі. Проте її далеке майбутнє — сяюче, славно сяюче — настільки сяюче, що жодне око не може його собі уявити» (Шогі Еффенді, [78])

Писання бахаї попереджають про «непередбачену катастрофу» або «велике випробування», яке «змусить кінцівки людства тремтіти» [39]. Механізмом цього катастрофічного процесу є зіштовхнення двох тенденцій: дезінтеграції (руйнування старого мирового порядку) і інтеграції (виникнення нової культури співробітництва і доброї волі). Це свого роду колективний катарсис, який змусить людство зрештою взяти на себе відповідальність за будівництво світової співдружності.

Характер цієї «катастрофи» не є визначеним. Деякі бачать у цьому світову війну, інші — глобальну екологічну або фінансову кризу, або ж сукупність багатьох факторів, які зроблять поточний спосіб життя неможливим. Проте, акцент завжди робиться на тому, що бахаї і люди доброї волі не повинні просто чекати на ці події, а мають активно будувати структури майбутнього

Адміністративного Порядку, які стануть «ковчегом спасіння» для людства під час шторму [60].

<p>Процес дезінтеграції старого світового ладу</p>	<p>Процес побудови нового світового ладу</p>
<p>Релігійний фанатизм та занепад віри.</p>	<p>Пошук універсальних духовних цінностей.</p>
<p>Крайній націоналізм та розпад держав.</p>	<p>Зростання глобальної свідомості та міжнародних інституцій.</p>
<p>Економічні кризи та прірва між багатими і бідними.</p>	<p>Розвиток проектів соціально-економічного розвитку на місцях.</p>
<p>Моральний релятивізм та соціальний хаос.</p>	<p>Розбудова Адміністративного Порядку Бахаї як моделі майбутнього.</p>

Ця подвійна перспектива дозволяє бахаї зберігати надію навіть у найтемніші часи, розглядаючи сучасні кризи як болісний, але необхідний процес народження нової цивілізації.

3.6.9 Справедливість як гармонія між релігіями

Принцип гармонії релігій у віровченні Бахаї ґрунтується на фундаментальному розумінні єдності Бога як єдиного Джерела будь-якого духовного одкровення. Згідно з цим підходом, різні релігійні системи не є конкурентними ідеологіями, а представляють собою послідовні етапи єдиного, безперервного процесу «прогресивного одкровення». Оскільки істина за своєю природою цілісна, суперечності між віровченнями вважаються лише наслідком людських інтерпретацій або застарілих соціальних норм, тоді як їхня духовна основа залишається незмінною та універсальною.

Це переконання спонукає громаду бахаї до активної участі в глобальному міжрелігійному діалозі протягом понад століття. Важливою віхою стала участь представників ще молодій релігії бахаї у першому Парламенті релігій світу в Чикаго в 1893 році. Ця подія стала першим публічним представленням Віри на Заході та заклала основу для сучасної традиції шукати спільні цінності між різними традиціями заради глобального миру. Відтоді Міжнародне Співтовариство Бахаї (МСБ) послідовно виступає за те, щоб релігія була інструментом об'єднання.

Продовжуючи ці зусилля на рівні міжнародних інституцій, бахаї ініціювали створення Всесвітнього дня релігій, який відзначається з 1950 року. Ця ініціатива, підтримана в рамках діяльності ООН, має на меті

продемонструвати, що духовні принципи є спільним надбанням людства. МСБ активно співпрацює з різними агенціями Організації Об'єднаних Націй, наголошуючи, що релігійний діалог є необхідною складовою для розв'язання глобальних криз, від екології до захисту прав людини.

Особливе місце в сучасній історії діалогу посідає послання 2002 року «Релігійним лідерам світу», оприлюднене Всесвітнім Домом Справедливості і доведене зусиллями громад бахаї на місцях до всіх національних і регіональних релігійних лідерів. У цьому документі бахаї відкрито звертаються до керівників усіх конфесій із закликом визнати, що релігійний фанатизм та упередження є головними перешкодами для прогресу. Послання наголошує, що в епоху глобалізації релігія повинна пройти через процес внутрішнього переосмислення, щоб стати силою, здатною надихнути людство на побудову єдиної та мирної цивілізації.

Таким чином, гармонія релігій — це, окрім формальної толерантності, є свідомим і активним визнанням спільного божественного походження всіх вірувань. Це шлях до подолання бар'єрів протиставлення «ми проти них» та перетворення релігійного досвіду на фундамент для соціальної інтеграції. Через історичні ініціативи та сучасні ініціативи з освіти, дискурсу і міжрелігійних проєктів громада бахаї продовжує просувати ідею, що єдність людства неможлива без усвідомлення духовної єдності божественних пророків та посланців [12].

3.6.10 Висновки. Справедливість як доля людства

Справедливість у релігії бахаї — дієвий практичний механізм розбудови нового міжнародного ладу. Вона вимагає переходу від глобальної анархії

національних суверенітетів до впорядкованої світової федерації, де права кожного індивіда та кожної нації захищені об'єднаною міццю людства.

Розбудова «Царства Божого на землі» розглядається як реальний історичний процес, що проходить через етапи Малого Миру та Найвеличнішого Миру, ведучи до створення духовно і матеріально процвітаючої цивілізації.

Центральна роль міжнародних інституцій, система колективної безпеки, обов'язкове приборкання тиранії та агресії — все це елементи єдиного плану, спрямованого на забезпечення добробуту людського роду. Реформи, пропонувані бахаї для ООН, та їхня власна адміністративна система служать прототипами цього майбутнього ладу. У світі, що стає все більш взаємозалежним, бачення бахаї пропонує послідовну і життєздатну альтернативу хаосу, ґрунтуючись на непорушному фундаменті справедливості та єдності. Кінцевою метою є не просто припинення воєн, а створення такого стану суспільства, в якому «кожен член людської раси народжується у світ як довірена особа цілого», і де ресурси всієї планети служать розвитку благородних потенціалів кожної душі.

«Мир в усьому світі не тільки можливий, але й неминучий» (Всесвітній Дім Справедливості. Обітниця миру в усьому світі, 1986) [13].

Висновки

Історична еволюція поняття справедливості у світових релігіях та філософській думці демонструє послідовну траєкторію розвитку людської свідомості — від первинного страху перед хаосом до усвідомлення необхідності глобальної єдності та етичної відповідальності.

На початковому етапі розвитку цивілізації справедливість розглядалася як безличний космічний закон, інтегрований у саму тканину всесвіту. В цій макрокосмічній парадигмі людина займала скромне місце, а її добробут залежав від неухильного дотримання природного та ритуального порядку. Будь-яка несправедливість сприймалася як онтологічна загроза, що порушувала рівновагу між мікрокосмом і макрокосмом.

Подальша еволюція в дгармічних та авраамічних релігіях радикально змінила цей погляд, поставивши в центр уваги людську душу та свідомість. Буддизм, християнство та іслам здійснили антропоцентричний поворот, перенісши акцент із непереборного закону відплати на етику наміру, милосердя та особистого спасіння. Справедливість перетворилася на питання свідомих зусиль у подоланні внутрішньої несправедливості (егоїзму) та зовнішніх соціальних утисків, усвідомлюючи, що найважливішим для Бога є людина.

Епоха Просвітництва та Нового Часу, прагнучи раціоналізувати справедливість, відірвала її обґрунтування від влади релігійного догмату. Філософи Нового часу (Бентам, Локк, Кант) заклали основи західної цивілізації, закріпивши принципи індивідуальної свободи, невідчужуваних прав людини та загального права, що випливають із розуму. Справедливість

була перетворена на інституційну реальність, що ґрунтується на суспільному договорі та нейтральних процедурах (Роулз).

Проте відрив справедливості від коренів релігійної традиції та відмова від телеології призвели до занурення людства в матеріалізм і моральний релятивізм, що Макінтайр визначив як втрату об'єктивних універсальних засад гуманістичного розуміння справедливості. Ця криза породила крайні форми тоталітарних ідеологій ХХ століття.

Нинішні філософські спроби (зокрема, комунітаризм) повернутися до коренів моралі в традиції вже не задовольняють потреби людства у стійкій і універсальній парадигмі справедливості, яка могла б поєднати духовний закон всередині людини з ефективними механізмами подолання нерівності та збройних конфліктів. Більше того, спроби повернутися до старих форм організованої релігії як абсолютного авторитету не працюють, оскільки ці традиції застарілі, несуть старі забобони і патерни нерівності, а прикладами такого реваншизму є створення тоталітарних режимів радикального фундаменталізму (Іран, ІДІЛ), які демонструють руйнівний потенціал релігії, відірваної від гуманістичної парадигми.

На противагу цьому, вчення релігії бахаї дає цілісні відповіді на виклики сучасності, оскільки пропонує синтез духовної етики та практичного соціального будівництва.

На індивідуальному рівні справедливість є найулюбленішою річчю в очах Бога, іманентною духовною чеснотою, світлом для індивіда. Вона виступає як епістемологічна вимога дивитися на світ власними очима (незалежний пошук істини). Згідно з етикою автентичності (Вільям Хетчер),

справедливість — це здатність людини керувати собою, діяти відповідно до своєї шляхетної духовної природи (вищої цінності) та відмовлятися від використання інших людей як засобу для досягнення нижчих матеріальних цілей.

На колективному та інституційному рівнях справедливість є джерелом єдності і підтримується двома стовпами: нагородою і карою. Вона виступає як межа, що запобігає перетворенню милосердя на потурання злу, забезпечуючи існування людства. Адміністративний Лад Віри Бахаї, з його системою Домів Справедливості, безпартійною виборчою етикою та механізмом наради (консультації), слугує «ядром і моделлю» для майбутнього світового ладу.

Учення бахаї пропонує конкретні інституційні принципи для досягнення «Малого Миру» та світової федерації, включаючи створення світового парламенту, міжнародних сил безпеки та обов'язкової юрисдикції Всесвітнього Трибуналу. Ці принципи вимагають відмови від найвищого пріоритету національних суверенітетів на користь міжнародних всесвітніх інституцій, усунення расових, національних та гендерних упереджень, а також ліквідації крайнощів багатства та бідності.

Таким чином, парадигма Віри Бахаї пропонує цілісну концепцію, яка не тільки теоретично приваблива та є спільною для представників інших релігій світу у своїй сутності, але й практично втілюється зараз. Вона поєднує безкомпромісну вимогу внутрішнього духовного закону з раціональною архітектурою соціального управління, спрямовуючи людство до епохи колективної зрілості, де справедливість є не просто ідеалом, а фундаментом для «Найвеличнішого Миру» та органічної єдності всього людського роду.

Список використаної літератури

1. Абдул-Баха. Паризькі бесіди. URL:
<https://bahai.ua/downloads/ebooks/pdf/Paris-Talks-UA.pdf> (дата звернення: 13.05.2026)
2. Абдул-Баха. Вибране з Писань. URL:
<https://bahai.ua/downloads/ebooks/pdf/VybraneAbdulBaha.pdf> (дата звернення: 13.05.2026)
3. Абдул-Баха. Воля і Заповіт. URL:
<https://bahai.ua/downloads/ebooks/pdf/AbdulBaha-Volia-i-Zapovit.pdf>
(дата звернення: 13.05.2026)
4. Арістотель. Нікомахова етика / пер. В. Ставнюк. Київ: Аквілон Плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf
(дата звернення: 13.05.2026)
5. Бахаулла. Вибране з Писань. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/bahaullah-writings/selected-from-the-writings-of-bahaullah/> (дата звернення: 13.05.2026)
6. Бахаулла. Потаємні Слова. URL: https://bahai.ua/writings-ua/bahaullah-writings/the_hidden_words/ (дата звернення: 13.05.2026)
7. Баумейстер А. О. Тома Аквінський: вступ до мислення. Київ: Дух і літера, 2012. 408 с.
8. Баумейстер А. О. Філософія права. Вінниця: Вид-во О. Власюк, 2007. 441 с.

9. Блаженний Августин. Про Місто Боже / пер. П. А. Содомори // Патріархат. 2005. № 4. С. 21.
10. Боецій Северин. Розрада від філософії / пер. А. Содомори. Львів: Априорі, 2024. 208 с.
11. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ, 1998. С. 173–191. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs08.htm> (дата звернення: 13.05.2026)
12. Всесвітній Дім Справедливості. Релігійним лідерам світу, 2002. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/to-the-worlds-religious-leaders/> (дата звернення: 13.05.2026)
13. Всесвітній Дім Справедливості. Обітниця миру в усьому світі. Звернення до народів світу з нагоди Міжнародного Року Миру ООН, 1985. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/uhj-the-promise-of-world-peace/> (дата звернення: 13.05.2026)
14. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
15. Зіборова Д. Теологія Давнього Єгипту як передфілософія. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2023. Вип. 68. С. 6–12.
16. Локк Д. Розвідка про людське розуміння / пер. Н. Бордукова. Харків: Акта, 2007. 912 с.

- 17.Макінтайр Е. Після чесноти. Дослідження з теорії моралі / пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2002. 438 с.
- 18.Нозік Р. Анархія, держава та утопія. Київ: Таксон, 2019. 320 с.
- 19.Основні поняття теорії ігор. Луцький національний технічний університет. URL:
https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%9D%D1%83%D0%B6%D0%BD%D0%B0%202025/page6.html (дата звернення: 13.05.2026)
- 20.Переломна віха для всіх народів. Заява Міжнародного співтовариства бахаї з нагоди 50-ї річниці ООН. Нью-Йорк, 1995. URL:
<https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/turning-point-for-all-nations/> (дата звернення: 13.05.2026)
- 21.Перкінс М., Хейнсворт Ф. Віра Бахаї. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/about-the-bahai-faith/perkins-hainsworth-bahai-faith/> (дата звернення: 13.05.2026)
- 22.Платон. Держава / пер. Д. Коваль. Київ: Основи, 2000. 355 с. URL:
<http://litopys.org.ua/plato/plat.htm> (дата звернення: 13.05.2026)
- 23.Рікер П. Право і справедливість. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.
- 24.Розумна Ю. В. *Йоган Скотт Еріугена // Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Йоган_Скотт_Еріугена (дата звернення: 13.05.2026)

25. Ролз Д. Теорія справедливості / пер. О. Мокровський. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
26. Сандел М. Справедливість. Як чинити правильно. К.: Контур, 2026. 340 с.
27. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 320 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smg.htm> (дата звернення: 13.05.2026)
28. Тарасенко М. Давньоєгипетська література в українських перекладах / ред. М. Тарасенка. Київ–Харків: Видавець Олександр Савчук, 2022. 256 с.
29. Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ: Дух і Літера, 2002. 128 с.
30. Тейлор Ч. Секулярна доба. Київ: Дух і Літера, 2013. 664 с.
31. Шлях до процвітання людства. Заява Міжнародного Співтовариства Бахаї, 1995. URL: <https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/prosperity-humankind/> (дата звернення: 13.05.2026)
32. Якобчук А. Роздуми християнського вченого про соціальну справедливість, теорію критичної раси, марксизм та біблійну етику. 2020. URL: <https://slovoproslovo.info/rozdumi-hristiyanskogo-vchenogo-pro-sots-alnu-spravedliv-st-teor-yu-kritichno-rasi-marksizm-ta-b-bl-y-nu-etiku/> (дата звернення: 13.05.2026)
33. 'Abdu'l-Baha. Promulgation of Universal Peace. Talks `Abdu'l-Bahá Delivered In New York And Brooklyn.

34. ‘Abdu’l-Baha. Some Answered Questions. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdu-baha/some-answered-questions/> (accessed: May 13 2026).
35. ‘Abdu’l-Bahá. The Secret of Divine Civilization / trans. M. Gail. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/abdu-baha/secret-divine-civilization/> (accessed: May 13 2026).
36. ‘Abdu’l-Bahá. Tablets of ‘Abdu’l-Bahá. URL:
<https://reference.bahai.org/en/t/ab/TAB/> (accessed: May 13 2026).
37. Baha’u’llah. Baha’i Sacred Writings. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/bahai-sacred-writings/> (accessed: May 13 2026).
38. Baha’u’llah. Call of the Divine Beloved. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/call-divine-beloved/>
39. Baha’u’llah. Gleanings from the Writings of Baha’u’llah. URL:
<http://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/gleanings-writings-bahaullah/> (accessed: May 13 2026).
40. Baha’u’llah. Kitab-i-Aqdas (The Most Holy Book). URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/kitab-i-aqdas/>
(accessed: May 13 2026).
41. Baha’u’llah. Kitab-i-Iqan (The Book of Certitude). URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahaullah/kitab-i-iqan/>
(accessed: May 13 2026).

42. Baha'u'llah. *Ridvan al'Adl (The Paradise of Justice)* / trans. J. Cole, 1996.
43. Baha'u'llah. *The Summons of the Lord of Hosts*. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahauallah/summons-lord-hosts/> (accessed: May 13 2026).
44. Baha'u'llah. *Tablets Revealed after the Kitab-i-Aqdas*. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/bahauallah/tablets-bahauallah/> (accessed: May 13 2026).
45. Boyce M. *A History of Zoroastrianism*. Leiden/Köln: Brill, 1975.
46. Buck C. *Baha'u'llah's Paradise of Justice: Commentary and Translation*. URL: https://bahai-library.com/buck_masumian_paradise_justice (accessed: May 13 2026).
47. Collaborative Commons. URL: <https://collaborativecommons.com/>
48. *Consultation: A Compilation Prepared by the Research Department of the Universal House of Justice*, 1990. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/compilations/consultation/>
49. Demary V. *Competition in the Shared Economy*. Cologne Institute for Economic Research. URL:
https://www.iwkoeln.de/fileadmin/publikationen/2015/235445/Sharing_Economy_Policy_Paper.pdf (accessed: May 13 2026).
50. Esslemont J. E. *Bahá'u'lláh and the New Era*. Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1980.

51. Fasching D. J., deChant D., Lantigua D. M. *Comparative Religious Ethics: A Narrative Approach to Global Ethics*. 2nd ed. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011. 368 p.
52. François D. *The Self-destruction of the West: Critical Cultural Anthropology*. Publibook, 2007.
53. Gluckman M. Natural Justice in Africa. *The American Journal of Jurisprudence*. 1964. Vol. 9, Issue 1. Pp. 25–44.
54. Habermas J. Religion in the public sphere. *European Journal of Philosophy*. 2006. № 14(1). Pp. 1–25.
55. Hanley P. *Eleven*. Altona: FriesenPress, 2014. 408 p.
56. Hanson, Holly. *A Path of Justice*. Grace Publications, 2011. URL: <https://www.bahaiebooks.org/publications/apathofjustice/> (accessed: May 13 2026).
57. Hatcher W. S. *The Ethics of Authenticity*. 2nd edition. Chattanooga: Images International, 2001. 117 p.
58. Hatcher W. S. *Love, Power, and Justice*. URL: https://bahai-library.com/hatcher_love_power_justice (accessed: May 13 2026).
59. Hatcher W. S. *Minimalism*. URL: https://bahai-library.com/hatcher_minimalism (accessed: May 13 2026).
60. Hatcher W. S., Martin D. *The Baha’i Faith: The Emerging Global Religion*. Wilmette: Bahá’í Publishing Trust, 2011.

61. Importance of Prayer and Meditation. Compilation. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/compilations/importance-prayer-meditation-devotional-attitude/> (accessed: May 13 2026).
62. Kant I. Groundworks for the Metaphysics of Morals. Cambridge University Press, 1997.
63. Krape A. H. Observations on the Origin and Development of the Idea of Justice. *University Of Chicago Law Review*, 1945. URL:
<https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2147&context=uclev> (accessed: May 13 2026)
64. Kropotkin P. Mutual Aid: A Factor of Evolution. Boston: Porter Sargent Publishers, 2005.
65. Marias J. History of Philosophy. New York: Dover Publications, 1967.
66. Momen M. The Baha'i Faith: A Beginner's Guide. London: Oneworld Publications, 2007. 208 p.
67. Momen M. Understanding Religion. A Thematic Approach. London: Oneworld Publications, 2019. 876 p.
68. Palmer M. D., Burgess S. M. (Eds.) The Wiley-Blackwell Companion to Religion and Social Justice.
69. Preston McAfee, R., Lewis, T. Introduction to Economic Analysis. Saylor Foundation, 2009. URL:
<https://open.umn.edu/opentextbooks/textbooks/introduction-to-economic-analysis> (accessed: May 13 2026).

70. Russell B. *Human Society in Ethics and Politics*. Taylor & Francis, 2009.
71. Sandel M. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press, 1982.
72. Schaefer U. *Baha'i Ethics in Light of Scripture*. London: George Ronald, 2014. Vol. I, II.
73. Selwyn B. The Economist Who Solved the Free-Rider Problem. *The Developing Economics*, 2025.
74. [sen1] Sen A. K. *The Idea of Justice*. London: Penguin, 2009. 467 p.
75. Shoghi Effendi. The Advent of Divine Justice. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/shoghi-effendi/advent-divine-justice/> (accessed: May 13 2026).
76. Shoghi Effendi. *Baha'i Administration*. Wilmette: Bahá'í Publishing Trust, 1974.
77. Shoghi Effendi. The Promised Day is Come. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/shoghi-effendi/promised-day-come/> (accessed: May 13 2026).
78. Shoghi Effendi. World Order of Baha'u'llah. URL:
<https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/shoghi-effendi/world-order-bahauallah/> (accessed: May 13 2026).
79. Smith D. W., Burr E. G. *Understanding World Religions: A Road Map for Justice and Peace*.

80. Thomas Aquinas. *Summa Theologica* / trans. Fathers of the English Dominican Province. New York: Benziger Bros, 1947.
81. Universal House of Justice. *The Institution of Counsellors*. URL: <https://www.bahai.org/library/authoritative-texts/the-universal-house-of-justice/the-institution-of-the-counsellors/> (accessed: May 13 2026).
82. Universal House of Justice. *A letter to an individual believer about the Lesser Peace*, 19 April 2001.
83. Walzer M. *Spheres Of Justice: A Defense Of Pluralism And Equality*. Basic Books, 2008. 364 p.
84. Whyte K. *Indigenous Climate Change Studies: Indigenizing Futures, Decolonizing the Anthropocene*. *English Language Notes*. 2017. 55.
85. (PDF) *Theology of Ancient Egypt as Pre-philosophy*. URL: https://www.researchgate.net/publication/388035052_THEOLOGY_OF_ANCIENT_EGYPT_AS_PRE-PHILOSOPHY (accessed: May 13 2026).